Historia Juris Rom.

1.

et qui sunt haud procul ab aetatis hujus memoria, commemorare eos desino, ne quis se aut suorum aliquem praetermissum queratur. Cic. Rep. I. 1.

cum praesertim, si hoc ignoremus, multa nobis et magna ignoranda sint. ibid I. 13.

plurimis ignotissimi gentibus, speremus tamen nostrum nomen volitare et vagari latissime. I. 17. ib.

Africanus, ut scribit Cato, solitus est dicere, nunquam se plus agere, quam nihil cum ageret; nunquam minus solum esse, quam cum solus esset! I. 17. ibid

Quis vero divitiorem quemquam putet, quam eum cui nihil desit, quod quidem natura desiderat? ibid I. 17.

Etenim cum in suo quemque opere artificem, qui quidem excellat, nihil aliud cogitare, meditari, curare videam, nisi quo sit in illo genere melior, ego cum mihi sit unum opus hoc a parentibus majoribus meis relictum, procuratio atque administratio reipublicae, non me inertiorem esse confitear quam opificem quemquam, si minus in maxima arte, quam illi in minimis, operae consumpserim ibid I. 22.

C. Sulpicium Gallum passim laudat Cicero Brut. 20. de Am. I. 2. VI. 21. pro Mur. 31. ad Fam. IV. 6. Hujus Galli scientia astrolog. memorat. Cic. de Off. I. 6. Senect. 14. Galli sententia de siderum a terra intervallis recitatur a Plinio II. 21.

habuit vires agrestes ille quidem atque horridas, sine nitore ac palaestra, sed tamen admonere reliquos potuit ut accuratius scriberent Cic. Legg. I.

His annis paucis ex Asia missus est, qui per id tempus magistratum non ceperat, homo adolescens pro legato. Is in lectica ferebatur. Ei obviam bubulcus de plebe venusina advenit, et per jocum, cum ignoraret quis ferretur, rogavit num mortuum ferrent. Ubi id audivit, lecticam jussit deponi: struppis, quibus lectica deligata erat, usque adeo verberari jussit, dum animam efflavit. (Gell. X.)

Cum nihil tam incorruptum esse debeat in re publica quam suffragium, quam sententia, non intelligo cur qui ea pecunia corrumpit, poena dignus sit, qui eloquentia, laudem etiam ferat. Mihi quidem hoc plus mali facere videtur, qui oratione quam qui pretio judicem corrumpit: quod pecunia corrumpere prudentem nemo potest, dicendo potest. (Ammian Marcell. XXX. 4.)

nemo . in aliquem injuria afficiat, nisi quem animo impotente, et
secundis rebus male elato contemnit. Otto p. 508.

PRINCIPIA
JURIS ROMANI

scripsit

WENCESLAVS ALEXANDER MACIEIOWSKI

J. U. D.

Lycei et Universitatis Literariae Regiae
Varsaviensis Professor.

VARSAVIAE
Ex Officinâ Publica MDCCCXX.

In magna silva boni venatoris est, indaganter feras quam plurimas capere, nec cuiquam culpae fuit, non omnes cepisse. Columella.

Petronius judicavit: Adolescentulos in scholis stultissimos fieri; quia nihil ex iis, quae in usu habemus audiunt aut vident, sed hoc tantum proficiunt, ut cum in forum venerint, putent se in alium orbem terrarum delatos. Satiric. cap. 1.

Si esset ipsa cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. — — Ipsa quantum afferat iis, qui ei praesunt, honoris, gratiae, dignitatis, quis ignorat? Cicero de Orat. I. 41. 45.
— ad opes augendas et ad gratiam pertinet Cicero de Off. II. 19.

Incipientibus brevius ac simplicius tradi magis convenit: aut enim difficultate institutionis tam numerosae atque perplexae deterreri solent; aut eo tempore, quo praecipue alenda ingenia, atque indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum rerum tractatu atteruntur.
Quintil. Inst. VIII.

Bonae mentis soror paupertas est Petronius cap. 84. Curtius IV. 1.
Pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite: ut et vobis honori, et amicis utilitati, et Reipubl. emolumento esse possitis. Cicero de Orat. I.

(De litterarum inventione multi multa congerunt, et fuse, et confuse, ut ab iis incertus magis abeas, quam veneras dudum.
Nulla alia res est, in qua plures magisque pugnantes sententiae reperiantur, atque haec tractatio de litterarum et scriptionis origine. Quantae sententiarum pugnae? quid credas? quid non credas?
Pusilla res hic mundus est, nisi id, quod quaerit, omnis mundus habeat. Seneca

PRAEFAMEN.

De consilio Opusculi hujus conscribendi locutus sum alio loco (p. 167.). Quare neminem fore puto qui mihi succenseat, quod ea ratione hunc Libellum concinnare voluerim, ut libros ejus generis, quo Germania inundatur, accumularem. Movebat praeterea, quod desideraretur apud Nostrates hucusque liber, quo illustrata essent Prima Elementa jurisprudentiae Romanae, methodo historica, qua (ut alios taceam), uti solent in Scholis suis, JCtorum nostrae aetatis Principes, Savignius et Hugo. Quapropter res ipsa ferebat ut plurima ad condendum hunc Libellum ex Operibus Eorum sumerem, quod, ne a Malevolis plagii accusarer, semper indicavi. Omnia itaque, quae Lectoribus in Opusculo nostro placuerint, illis Celeberrimis Viris me debere, ingenue fateor.

Nunc paucis accipe, quomodo in universa re tractanda versatus sim. Divisi Libellum meum in duas partes, quarum in altera Historiam Juris Romani, in altera vero Institutiones ejusdem, explicare conatus sum. Et recte quidem, ut opinor, cum progressum Juris cujusvis populi, nullo alio modo nisi hoc investigare queas, si

terpretandi scientia, et
...m erant: ex quibus con-
esset privatis fr. 2. §. 5. 6.

methodo historica rem tractare vis. In disponendis ipsi Institutionibus usus sum eodem ordine, quem Celeberrimus Savigny sequitur, ommissa disputatione de Parte, *ut vulgo dicitur,* Generali; *eos imitatus, qui, quo magis sumptibus parcant, rem. quantum fieri potest, intra angustos cancellos includunt. Nec videbatur necessarium cur acta reagerem, cum constet, quemvis perlecto Libello haud facile desideraturum illa, quae in Parte Generali proferri soleant; illum vero, qui in scholis uti eo voluerit, partem eam, re ex ipso opere educta, suppleturum. Hac ipsa ratione motus, Eorum nomina, qui pretio representato Libellum meum redemerant, excudi non curavi, ob quod ne mihi irrascantur, rogo obtestorque! Doctrinam conabar ex ipsis fontibus eruere, refutatis opinionibus aliorum; quos tamen nominatim citare inutile videbatur, cum homines notos in scenam producere odiosum sit, et illud incertum velintne sese nominari. Non potui tamen cohibere animum, quin nonnunquam non steterim proposito. At veniam hujus facile me impetraturum apud illos puto, qui sciant, in quantos errores plurimi Recentiorum sint demersi. Ipsos fontes, ex quibus hauriebam, quantum opus fuit, laudavi; Clariss. Hauboldi duo praecipue opera adhibui, 1. Institutionum juris Romani Privati Lineamenta. Lipsiae.* 1814 (*quod*

Religiia

Jedynem źródłem oświecenia publicznego w tey Epoce były instytuta religiyne, i z niemi połączona Nauka o prawach rzeczy religii dotyczących się, ~~[illegible]~~ (jus sacrum). Instytuta te tak ściśle z prawem prywatnem połączone (sacra privata) iuż w drugiey Epoce Historyi, poszły w zapomnienie, lub starano się od nich uwolnić (Cicero pro Mur. 12.); w czém obwinia Cicero prawników. Kapłaństwa (sacerdotia) zależały od patrycyuszów; i dzieliły się na zgromadzenia (collegia), a na ich czele stał naywyższy Kapłan (pontifex maximus). Pod iego dozorem były Augures i Haruspices, tyle wpływaiące na polityką Rzymian; pod iego dozorem Feciales i Flamines poiedynczych bogów, tudzież Westalki; od niego zależało dawanie ślubów p in manus convent.

Do oddawania czci bogom były wyznaczone dnie pewne dla familii i pokoleń (gentes), które nigdy zaginąć nie mogły (sacra privata perpetua sunto). Oznaczali kapłani dies fasti od dies nefasti, w których wolno było prawnie działać (lege agere); stąd często musiano wzywać kapłanów dla objaśnienia czy dzień iest fastus lub nie. Co do sacra privata zdaie się iż kapłanie sami deputaryuszy wyznaczali, dla porady prywatnych, do czego zmierzaią słowa Pomponiusza fr. 2. §. 6. D. I. 2. Cic. de LL. II. 8. Na Kalendarz iak wpływali powiemy w Epoce II. cf. Ideler.

Omnium tamen harum, et interpretandi scientia, et actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoque anno praeesset privatis fr. 2. §. 6. D. de O. J.

hoc modo nominavi: Haubold §) 2. *Institutiones juris Romani Literariae Tom. I. Lipsiae* 1809 (*quod laudavi:* Haubold Inst. *I* R. L.) *Non potuit attamen non fieri quin alios quoque libros laudarem quos possideo, quosque scio plura continere, quamvis vastitate tanta non commendatur, quanta illi, quibus insudant manus vulgi. Saepius forsan, quam decuit, nominavi Gaii Institutionum Commentarios, nunc primum a Goeschenio editos; multoties quo ad verbum eos exscribens; quod tamen partim ideo feci, ut ipsum Gaium loquentem inducerem, partim, ut quibus ad manus praeclarum hoc opus fuerit, indicarem loca paralella, a clarissimo Editore adnexa.*

Exponenda nunc esset vita Gaii, quam hoc loco me adlaturum, supra (*p.* 149.) *promiseram. Sed eheu! re non absoluta discedere cogor. Cum enim hunc libellum scriberem, in eoque excudendo festinarem, non potui morari fervente iam opere, (nam periculum in mora erat), donec mihi a Bibliopola, homine tardo et ignavo, mitteretur Commentatio, quam, ut, dum haec elaborabam, constabat, clarissim. Goeschenius, Commentariis Gaii, praefixurus erat. Quapropter ad relegendum ea, quae Lauthius nuper de hac re scripsit (in Themis, ou Biblioteque du jurisconsulte T. I. p.* 287. *sqq. Paris* 1820) *Lectorem remitto.*

Haec sunt, quae dicenda habui. Utinam oppella haecce placuerit Vobis Doctissimi Viri, Vobis inquam, Hugo, Savigny et Unterholzner, quos summa pietate, etsi a vobis remotus, colo atque veneror. Felicem me dicerem, si qualicunque modo Elegantem jurisprudentiam, qua populares vestros instituitis, in patria mea resuscitare, atque propagare possem.

Scribebam Varsaviae a. d. XIV. mens. Jul. MDCCCXX.

W. A. MACIEIOWSKI.

Policya i finanse.

Ustawki praw XII. Tab. zachowały nam kilka postanowień przez Festusa. Tak n. p. żeby zabitego piorunem natychmiast pogrzebano: si hominem ~~mortuum~~ fulmen Jovis occiderit, supra genua ne tollito. — Inne postanowienie: mulier quae praegnans mortua ne humator antequam exciscus sit partus. Inne: hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito: Inny: rogum bustumve novum propius sexaginta pedes aedis alienas, si dominus nolet ne adjicito.

Nadto niewolno było ofiarować bogom wina iakie z dostałych winagron: sarpta vinea ni sit, ex ea vinum Diis libari nefas esto. Także, ażeby się od napoiów mocnych kobiety wstrzymywały (temetum); ażeby przy pogrzebach starsze kobiety nie raniły policzków: mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento; ażeby niekształtnie urodzone dzieci zabić: ter insignem ad deformitatem puerum pa-cito necato.

Inne przepisy były, ażeby zbytkownych lub kosztownych potraw albo napoiów wczasie ofiar i biesiad nieużywano: vino rogum ne sparsito: ut pisces, qui squamosi non essent, (bez łuski n. p. sandacz iż drogie) ne in pollutum emerent.

Co do pogrzebów, i tu ściągaiącey się żałoby, takie były przepisy: żona po śmierci męża nie mogła

nowych zawierać ślubów, aż w ~~roku i 6 tygodni~~ 10. miesięcy;
wielkie okazywać żałe, z przyczyny śmierci oso-
by zakazano (mulieres genas ne radunto, neve
lessum (ergo funeris habento). Spalonych na stosie po-
piołów nie wolno było skrapiać winem (vino
rogum ne spargito); takze i wielkie na pogrzeb
nakłady, zakazanemi były (sumptus et luctum
a Deorum Manium jure removeto), ani stosu
zapalać wolno było ich z porąbanego drewna
(rogum ascia ne polito); zakazano wiele obrzę-
dów pogrzebowych wyprawiać (uni plura fune-
ra ne facito, neve plures lectos sternito);
w złoto trupa ubierać nie było wolno, wyjąt-
wszy gdy miał w zębach złoto ? (neve aurum
addito, ast si cui auro dentes vincti esunt,
im cum illo sepelire, urereve se fraude
esto). Niewolnika zmarłego bez żadnych
ozdób godności, pochować trzeba było (ser-
vilis unctura, omnisque circumpotatio aufe-
rtor.)

Co do finansów, nie potrzeba było dawniej u
Rzymian nakładów na wojsko i urzędni-
ków; wydatki krajowe żyrzyły się szczegól-
niej zakładania gmachów i utrzymywania
obrzędów religijnych. Na ten przypadek
wybierano dawniej pewien podatek dawniej
tributum in capite, od Serwiusza Tull. tabu-
la ex censu. Płacono raz dawniej w owcach
zebranych. Serwiusz Tull. kazał bić mone-
tę miedzianą, podług stopy As zwanej. Którego
rachowali Rzymianie tylko na assy, którego
pierwiastkową wartość zmniejszono wprzód
na $\frac{1}{2}$, potem $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{12}$, a nakoniec $\frac{1}{24}$. – Zawsz-

Addenda et corrigenda.

Pagina 4. vers. 2. 12 et 25. pro: *didicendum*, lege: discendum.

P. 7. v. 7. post: *nascitur*, suppleantur reliqua ex Savignii libro Geschichte des R. Rechts im Mitel Alter T. I. p. 1.

P. 9. v. 16. usi sumus verbo *practica*, quod etsi semibarbarum est, optime tamen denotat artem, quam pragmatici JCti exercent.

P. 10. v. 12. pro: *a variis locutum sit*, lege: *locuti sint varii.*

P. 11. v. 19. ad ea, quae de methodo Savigniana juris docendi dixi, observa, solere illum ea uti in scholis, quas de jure Romano habet.

P. 11. v. 20. 21. pro: *de origine juris Romani ejusque*, lege: *de fontibus juris Romani eorumque.*

P. 12. v. 13. Dixi me fragmenta legum antiquarum quae ad Historiam juris conferant illustraturum, quod de praecipuis intellige, cum reliquae possint conferri apud Hauboldum in libro: Institutiones juris Romani Literariae T. I. Lipsiae 1809. Parte II. eaque Bibliographica.

Jbid. v. 23. post verbum habet, suppleantur ea que apud Hauboldum l. l. §. 107. inveniuntur.

P. 12. v. 24. cf. Hauboldus l. l. §. 89.

P. 12. v. 28. post: *extant*, adde: *in Museo Herculanensi.*

P. 13. v. 12. adde: *Illustravit quoque Dirksen* (an. 1817) *fragmentum ejusdem Tabulae serius inventum.*

P. 13. v. 17. cf. Savigny l. l. T. I. pag. 35. Haubold. l. l. §. 88.

P. 13. v. 28. cf. Haubold. l. l. §. 107.

P. 14. p. 6. titulus libri a Marinio editi est hic: J Papir diplomatici raccolti ed illustrati dall'Abbate Gaetano Marini in Roma 1803.

P. 16. v. 25. de libris Topicor. cf. mea dissert Varsaviae h. a. (1820) edita; *in M. T. Ciceronis Topica Animadversiones.*

P. 17. v. 22. adde: De Ephemeridibus denique criticis et Annalibus literariis cf. Hauboldus l. l. §. 12. De scriptoribus Miscellanei argumenti idem l. l. §. 15. addimus titulum libri, (qui ibi desideratur) quem saepe citavimus: Zeitschrift für Geschichtliche Rehtswissenschaft herausgegeben von F. C. Savigny, Eichhorn, und J. F. L. Goeschen Berlin 1815 -- 1819. Tomi III. et Tomi IV. Pars I. et II:

P. 19. v. 1. pro *Nec multum post*, lege: Nec minus.

P. 19. v. 9. adde: *Reliquorum scripta, qui Historiam juris Romani enarraverunt, recensentur a Hauboldo l. l. §. 14.*

P. 19. v. 19. titulus libri Reitemejeriani est: Encyklopaedie und Geschichte der Rechte in Deutschland. Gött. 1785. 8vo.

P. 20. Cum ordo chronologicus epocharum turbatus sit in libro, hic denuo eum conscribimus. Periodus I. ab anno 1--300 U. C. sive 750--450 ante Chr. n. II. ab a. 300--650. U. C. sive 450--100. ante. Chr. III. ab an. 650--1000 U. C. sive 100--250 post Chr. n. IV. ab a. 1000--1300 U. C. sive 250--550 p. Chr. n.

P. 34. v. 12. Desquiron non est Professor Parisiensis, sed Academiae Paris. scientiar. adscriptus.

P. 36. v. 7. pro: *quianquagesimo anno*, lege *decimo septimo anno.*

P. 43. v. 11. Reliqua de Comment. in leges XII. Tabular. vid. apud Hauboldum l. l. §. 111. in notis.

P. 44. v. 15. post verbum *Savignii*, adde Zeitschrift etc. T. II. p. 432. *sqq.*

P. 49. v. 20. post verbum *constat* suppleantur ea que Savigny l. l. (Geschichte etc.) T. I. p. 16 *sqq.* nota 2. citat.

P. 51. v. 15. loco: *quanquam proprios Magistratus non habebant* lege: *habebant tam Senatum quam alios Magistratus, exceptis Duumviris, quorum vices gerebat Prefectus.* cf. Savigny l. l. Tomo I. p. 39. nota 61. 62. 63.

P. 51. v. 21. Reliqua quae hic referuntur vide apud Savignium l. l. T. I. p. 18. 19. De Magistratibus municipior. tractat idem Tomo I. p. 39. *sqq.* De Senatu ibid. p. 68. *sqq.*

P. 52. ad notam 79. cf. Savigny l. l. T. I. p. 51.

P. 54. ad notam 82: cf. idem l. l. T. I. p. 22. *sqq.*

P. 61. v. 12. 14. corrige: *edicta proposuisse eaque constituisse.*

P. 65. v. 6. Caetera de legibus v. apud Hauboldum l. l. §. 109 -- 115.

P. 71. v. 26. post verbum *Scriboniam* adde: non.

P. 95. nota 113. pro §. 177. corrige §. 277.

P. 97. v. 20. De auctoribus qui tam pro, quam contra authentiam legis Regiae scripserunt cf. Hauboldus l. l. §. 94.

P. 100. v. 21. pro: vocaretur *Lex Cornelia de siccariis,* corrige: *inscriberetur titulus Pandectarum: ad Legem Corneliam de injuriis.*

P. 104. v. 28. post verbum duplici, adde: sub.

P. 111. v. 6. pro *scieberis* lege; *scriberis.*

P. 113. v. 8. pro Latinorum coloniarum, lege: coloniariorum.

P. 121. v. 11. pro *Antonio* lege: *Antonino.*

P. 122. v. 22, post verbum *princ.* adde: quae Savingny l. l. Tomo II. p. 6. protulit.

P. 125. v. 19. post: *Magistratuum* adde: quae Hauboldus l. l. §. 119. 120 profert.

P. 130. v. 30. pro *constasse*, lege: *constitisse,*

P. 131. v. 28. post verbum *Sent.* supple I. 15. §. 2.

P. 138. v. 13. cf. Savigny l. l. Tomo I. p. 395. Erant

to takie później bić i srebrną monetę Sester-
tiusz $2\frac{1}{2}$ Assa, i Denariusz 10 Assów.

autem scholae Juridicae tam in urbe Roma quam in provinciis institutae, ut adparet ex illis locis, quae citavi.

p. 144. v. 16. De civitate ab Antonino Caracalla omnibus largita cf. Savigny l. l. T. I. p. 62. *sqq.* T. II. p. 177. *sqq.*

p. 145 v. 19. post verbum placuit, suppleantur ea quae profert Savigny l. l. T. I. p. 55.

p. 145. v. 24. cf. quae de Magistratibus majoribus et minoribus Savigny l. l. T. I. p. 57. *sqq.* protulit.

p. 146. quae de nobilissimis JCtis in libro non citavi, relegantur apud Hauboldum l. l. §. 191. 103 121.

p. 159. v. 7. De aliis magistratibus cf. Savigny l. l. Tomo I. p. 23. 25. 26. *sqq.* 47. *sqq.* 59. *sqq.*

p. 166. De fontibus juris Romani Antejustinianei cf. Hauboldus l. l. §. 76 -- 84. §. 96 -- 98. §. 100 -- 106.

p. 170. Doleo me, dum condebam meum librum, non habuisse ad manus celeberrimum opus Savignii toties a me laudatum. Fieri enim posset ut aliquanto accuratius explanata essent omnia, quae de Breviario Alariciano Corporibusque juris caeterorum Regum barbarorum disserui. Nonnulla itaque loca exscribere liceat, quae in primis ad illustrandos eos conferunt. I Ad Breviarium Alaricianum T. I. p. 91. Tom. II. p. 56. *sqq.* p. 41. *sqq.* Tom. I. p. 106. *sqq.* docet vir eruditissimus quam varia significet *Lex Romana*; quid sit *Lex Mundana* explicat T. I. p. 112. T. II. praefat. XIV. Quid sit ex opinione illorum Barbarorum *Lex*, quid *Jus*, exponit l. l. Tomo II. p. 169. *sqq.* Tandem quae fuerint fata ejus libri T. II. p. 56. *sqq.* et (T. II. p. 62. *sqq.*) quae perficienda restent futuro editori ejusdem operis. II. Ad librum Papiani Responsa cf. ea que disseruit Tomo II. p. 9. *sqq.* T. II. p. 12. et Tomo II. p. 30. *sqq.* III. Ad Edictum Theodorici plurima lectu digna invenies l. l. Tomo I. p. 11. 12. Tomo II. p. 65. *sqq.* et praecipue Tomo II. p. 164. *sqq.*

p. 200. v. 17. De fatis jurisprud. R. disputat idem l. l. T. I. p. 100. 101. 104. *sqq,* T. II. p. 224. *sqq*

p. 201. v. 5. post verbum: *gaudebant* supple ea que profert Savigny l. l. T. I. p. 98. 115. 118. T. II. p. 261. De Brachylogo cf. idem l. l. T. II. p. 253. 256. De Exceptionibus Petri l. l. Tomo II. p. 134. *sqq.*

p. 201. v. 16. post: tradebatur enim Romae, addendum erit: etiam sub Gothis viguisse jurisprudentiam Romanam (cf. Savigny l. l. T. I. p. 296. 399.) et, Juvenes solitos fuisse dare operam jurisprudentiae apud pragmaticos ICtos cf. Savigny l. l. T. I. p. 400. 401. Tomo II. p. 118. *sqq.*

pag. 207. Observandum, optime disputatum esse a clariss. Warnkönig (in Thémis, ou Bibliotèque du jurisconsulte. Paris 1819. T. I. Premiere Livraison) de statu jurisprudentiae in Germania nostra aetate.

p. 358. v. 8. cf. *Portalis* (in *conference du Code civil T. II p. 123.*) qui dicit: le contrat du mariage comme tous les autres contrats, ne pouvait etre rompu sans cause. *Male-*

ville (ibid. p. 126.) les Romains mettaient le contrat du mariage *sur la meme ligne que les autres contrats.* O boni homines, praeclarique legum perversores! cujus generis, dicite quaeso, contractum putasse Romanos matrimonium, somniatis? Utrum contractum consensu initum? qualis v. c. Locatio conductio est? vel, quod magis forsan vobis placet, contractum quendam incertum?

Cum mihi iam aliis laboribus occupato tempus ad totum opus relegendum, lapsusque operarum adnotandos haud suppetat, eos aequs peritusque Lector ut ipse emendet, rogo.

Woyskowości

Wyrazy że miles i civis prawie były iedno znaczącemi od naydawnieyszych czasach. Zbiór obywatelów na Komicyach per centurias zebranych na polu marsowym, składał woysko exercitus. Nie posiadaiący majątku nie mogli i w woysku służyć. Obywatele wychodzili na pole Marsowe uzbroieni, iak gdyby do woyny; a nawet same obrady odbywały się woyskowo. Może to z początku tylko dla ostrożności używano, aby nie korzystaiąc z tey pory nieprzyiaciele, w czasie obrad do Rzymu nie wtargnęli. Później poszło to w przedawnienie; i stawiano straż na Janiculum, czy nieprzyiaciel nie idzie. Jeżeli za porwaną chorągiew zrywano Komicya, iak gdyby nieprzyiaciel napadał Rzym. Z tego sposobu używano do zrywania seymów.

Służyć w woysku, pieszo lub konno, było obowiązkiem każdego obywatela, i to darmo. Rząd dawał utrzymanie czyli żywności (annonae). Uporczywa woyna z Weientami (r. 347. U.C.) przymusiła Rzymian do wyznaczenia żołdu (stipendium).

SERIES CAPITUM.

I. *Historiae Juris.*

II. Institutionum Juris.

Historyi Pr. Rz. Część Przygotowawcza

Rozdz. I. Co jest hist. Pr. Rz. jaki jej podział?

Pod wyrazem Historyi prawa rozumiemy rozwinięcie się systematu rzędu aż do tego punktu, który za udoskonalony w punkcie pewnym uważamy. Z niej to mamy się uczyć czem ~~jest~~ było przeszłości dla przyszłości, z niej czem może ~~ma~~ być teraźniejszości ~~dla~~ było to co się dobrem przeszłości okazało naśladować.

Dzielić się może na szczególną i ogólną: tamta ogólnie mówi o ustawach rozmaitych narodów; ta szczególny naród za przedmiot sobie obiera. Pytanie jakiej korzyści z nauki historyi Prawa odniesiemy najlepiej nam rozwiązuje Gibbon ‡ p. 2.

W nowszych czasach podzieloną jest na zewnętrzną i wewnętrzną. Pierwszego podziału twórcą jest Savigny, drugiego Hugo. (opisać ich życie i czyny).

+/ Historya zewnętrzna obejmuje w sobie wiadomość przez jakie sposoby Nauka Prawa doszła u jakiego Narodu do pewnego stopnia doskonałości; wykazać więc w niej potrzeba, jaki wpływ administracya kraju miała na prawodawstwo, jaki ten na prawnictwo. Różni się ona nader wiele od Starożytności krajowych. Gdy albowiem te trudnią się opisywaniem życia prywatnego jakiego narodu w całkowitości, ta ma jedynie za przedmiot wykazanie ukształcenia się prawodawstwa i prawoznawstwa w narodzie. Różni się także 2, od historyi Literatury prawniczej, trudniącej się wykazaniem jaki prawoznawstwo wzięło postęp przy wpływem administracyi kraju w rozmaitych Epokach co się tyczy ~~pr~~ Hist. Pr. Rz. najlepiej będzie postęp Nauki tegoż Prawa od czasu Justyniana policzyć do Hist. Literatury. Różni się 3, od historyi politycznej narodu, której celem jest wybadanie: jakim sposobem naród przez

wpływ zewnętrzny i wewnętrzny rozmaitych okoliczności, doszedł do pewnego stopnia potęgi. Nakoniec różni się 4, od *filozofii prawa*, któréj celem jest ~~[illegible]~~ zastanawiając się nad tém skąd jakie urządzenie powstało wskazywać powody dla czego te albo swego celu dybiły, albo zupełnie utrzymywały się z przekonaniem o sprawiedliwości innych narodów zmieniały się.

II. Historya *wewnętrzna* następująca na tem jak się prawodawstwo i prawoznawstwo narodu jakiego rozwinęło, i bada przyczyny jak się i pod jakiemi wpływami ~~[illegible]~~ szczególne części tego prawodawstwa rozwinęły. Systematycznie trzyma się szczególniej Hugo w nieśmiertelném swém dziele Röm. R. Gesch. Napomknął już go na tę myśl Leibnitz Meth. nova disc. docend. Jurispr. T. IV. p. art. 3. który atoli w innym znaczeniu pod ~~[illegible]~~ nazwaniem historiae *internae* et *externae* juris, jak wytłumaczymy, jego słowa są: "Jurisprudentiae historia est vel interna vel externa. Illa Jurisprudentiae substantiam ingreditur, haec adminiculum est tantum requisitum: Historia juris interna est, quae variarum rerum publicarum jura recenset." Lecz takiéj historyi wewnętrznej praw, jakiéj wymaga Leibnitz nigdy mieć nie możemy! Lepszy więc jest jéj podział pº Hugona; lecz i przeciw temu oświadczyło się wiele

1, jedni mówią np. *Rudhart* (Ueber den Studium der Rechtsgesch. Würzb. 1811. p. 50.) że historya praw niczém nie jest jak częścią historyi narodu: że jak historyi narodów nikt nie dzieli na zewnętrzną i wewnętrzną, skąd więc podzielać tak można historyę prawodawstwa.

2, *Thibaut*, (Heidelberg. Jahrb. 2 Jahr 1808. T. I

15

p. 1–16.) Haubold (Instit. Jur. Rom.) priv. §. 14. Zgó[illegible] zdania, szczególniej Thibaut mówi: a) urządzenie rzeczowe często tak potężnie albo wpływ na siebie mające znajdujemy, że trudno dopatrzeć, a tem mniej dowieść w którym okresie czasu ta lub owa rzecz jego początek wzięła: szczególniej co do urządzeń szczegółowych prawa prywatnego. b) że często nie możemy oznaczyć epoki w której to lub owo urządzenie powstało, i że stąd trzeba się udawać do hipotezy, [illegible] uniknąć mogli niewchodząc w podział

---

ty prawa prywatnego, mówiąc tylko tyle z historyi praw, ile do urządzenia tylko zewnętrznego potrzeba, odsyła się resztę do samej teoryi praw prywatnych.
Na to odpowiada Hugo.
quoad a) nie przeczy temu że niepewne są obie. Są dotyczące się urządzeń narodów dawnych, a tem bardziej praw prywatnych: ale temu przeczy żeby nie można wskazać o więcej lub mniej w pewnym przeciągu czasu dokonało jakie urządzenie odmiany.
b) ale to ścisłe odłączenie epoki jednej od drugiej nie sprzeciwia się temu, żeby nie wspomnieć iż ~~to~~ się zdaje że się ta nowa epoka zaczyna tylko taki termin znaleźć, któryby choć w części usprawiedliwiał ten podział. W niedostatku zwłaszcza kolebki lepiej będzie zapełnić go domysłem, niż upewniać można że nagle bez pewnych przechód z jednego do drugiego urządzenia przeszło jakie zwyczajowe prawo.

3, Löhr (Uebersicht der des Heimatlichen Rechts. Zeitschr. Magaz. etc.) godzi obydwóch: że teorya Thibauta dogodniejszą jest dla uczniów pierwszo-letnich, Hugona dla tych którzy już wyżej postąpili. Możnaby dodać: że historyą wewnętrzną najlepiej jest połączyć z Instytucyami.

Uczący przedmiotu na to na co szczególniej baczyć powinien?

1, ile możności starać się systematycznie wywieść rozwinięcie się zasad rządowych: jaki te wpływ miały na prawodawstwo, lecz ile możności krótko. Dalej wskazać powinien jak stanowione prawa wpływały na ukształcenie systematu prawa prywatnego. Wszystkie materye lub dotąd niewyjaśnione o tyle tylko przytoczoną ma o ile do dobrego zrozumienia rzeczy służą i te najpotrzebniejsze tylko być powinny, ale obszerniej wyłożyć powinien do którego ze źródeł szczególnych przyłożyły się i na jakiej zasadzie

2, To co tylko czasowe miejsce miało a zatem nie wiele działało na cały system lepiej pominąć albo odesłać do starożytności.

3, interessującem będzie dla ucznia przytoczenie lubo jak najkrótszej podobnych wyjątków Str. celniejszych [praw] Narodów nowszych, a szczególniej zwracać jego uwagę na to jak zawsze własnego przekonania i potrzeby przychodzą czasem do tego, że kto samo stanowi co zawsze inne stanowią lub stanowiły, nie zapatrując się wcale na ustawy zamitych.

4, ponieważ ukształcenie praw przechodzi przez Epoki, powinien więc wybrać takie któreby pewny i stały wskazywały charakter zmiany rzeczy.

a) znaiomości ięzyka Greckiego i Łacińskiego nietylko w tym stopniu iakiego wymaią autorowie rzymscy, lecz: technicznego, iakiego prawniczy. dzieła tu należące przytacza Gründler p. 34. cf. et Haubold

b) znaiomości filozofii starożytney

c) znaiomości chronologii. Wspomnieć wypada że u starożytnych narodów nie była ogólna rachuba lat w używaniu, ale każdy naród miał swoią Epokę pewną podług którey lata liczył (Aera). Co się tyczy Rzymian, ci liczyli podług ery

HISTORIA
JURIS ROMANI.

I, Rzymian liczyli swoią Aerę od założenia Rzymu, lecz i ci bardzo się różnili, albowiem iedni wcześnieyszy punkt założenia mieyli inni późnieyszy naznaczali, stąd cztery sposoby rachuby:

1, Epocha Fabiana od Fab. Pictora, który naznacza założenia Rzymowi ze końcem roku 1. olimpiady 8mey

2, Epocha Varroniana od M. Terent. Varrona, naznacza rok 3, olimpiady 6tey

3, Epocha Catoniana od Catona censora, rok 4ty olimpiady 6tey

4, Epocha Capitoliana od Capitolina, ktadzie rok 1. olimpiady 7mey czyli przed N. Chr. 753.

+ Gatterer Abriss der Chronologie Gött. 1777. Ideler historische Untersuchungen über die astronomischen Beobacht. der Alten, Berlin 1806.

4, Rachuba podług założenia Rz. Świata aż do Konstant. W. odkąd nastała rachuba od Narodzenia Chr.

II. rachowali podług urzędników

1, podług consulów, aż do Wespazyana 831. U.C.

2, podług praefect. urbi, albo praef. praetor. Ponieważ wiele ustaw wydanych do nich jest bez roku, więc po ich nazwisku można rok zgadnąć

III. podług panującego (Imperator) f. Kalendar.

IV. podług wypadków pewnych

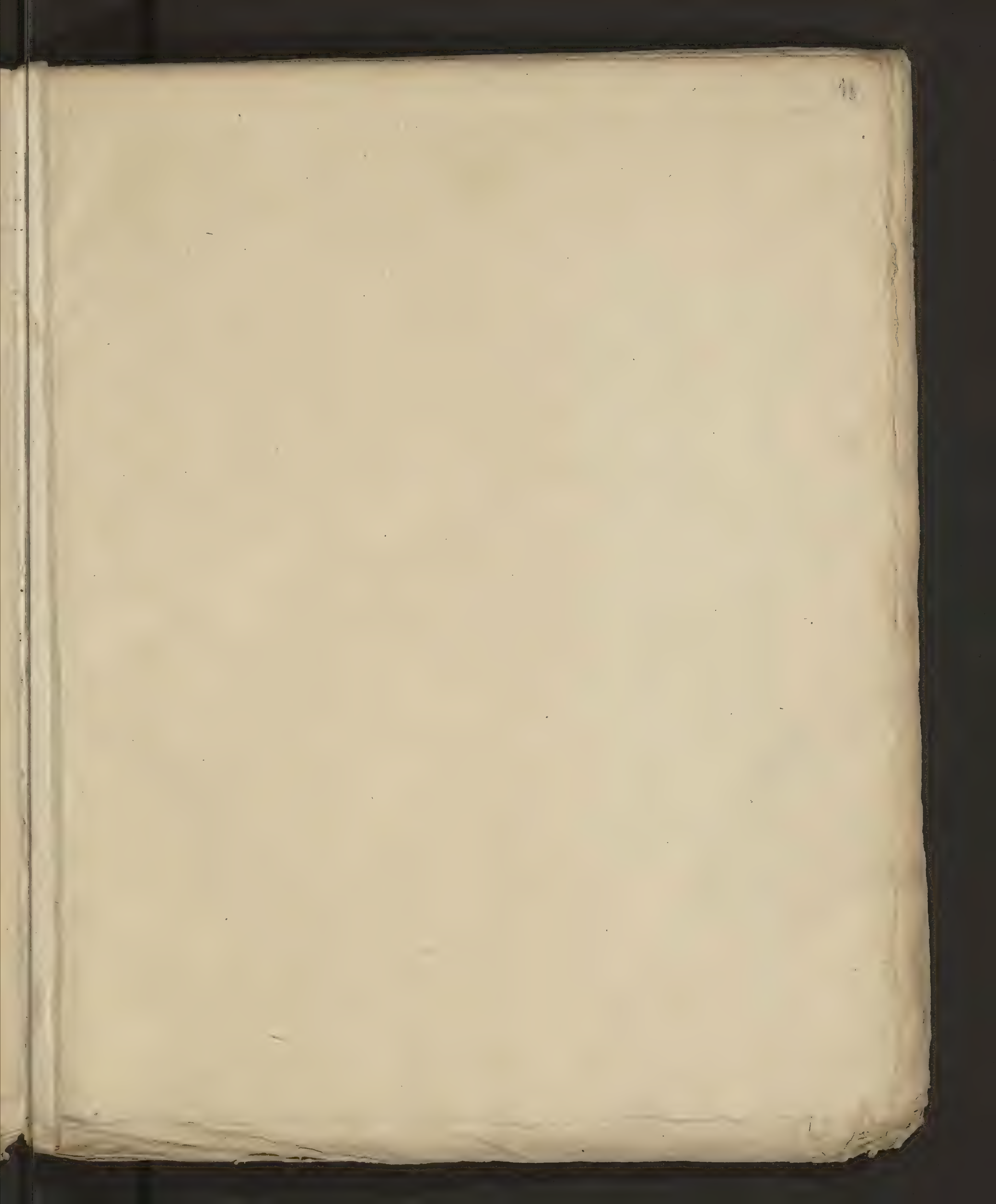
1, podług świąt Quinquennalia, decennalia, które w oznaczonych czasach odbywały się

2, podług wypłaty podatków (Indictio) od czasów Konst. W. co 15 rok. regulowano na nowo system podatków.

d, znajomości Geografii, pisma przytacza Heeren, Handbuch der Gesch. der Staaten des Alterthums Gött. 1810.

e, Znajomości Historyi politycznej Rzymian (Rzeczpospolitą opisuje Ferguson, Niebuhr. — Panowanie Cesarzów aż do upadku Gibbon.) i historyi dawnej Kościelnej, szczególniej do zrozumienia dobrego panowania Konstantyna W.go Spittler Handbuch der Canon. Rechts Göttin 1778.

f, Starożytn. Rz. większej obszerności.

Un attachement extreme à tout ce qui a subsisté pendant long-tems, une
etude approfondie, en l'eclairant par l'histoire de toutes les modifications
qu'il à eprouvées: voila ce qui nous parait caracteriser l'ecole histo-
rique. Nous pensons que les savans estimables qui ont fondé cette
ecole, en Allemagne, se laissent entrainer par l'ardeur des recherches;
qu'ils prennent le _moyen_ de la science pour _la fin_, et ce qui n'est
que l'instrument, pour le resultat.

Aug. Dufrayer Proffesseur suppleant à la Faculté du droit. _in_ Revue Encyclopedique Tom. VI. p 75. n. 1.

Z

Z Jaki pożytek odnosiemy z nauki Historyi prawa?

Jeżeli, sama Historya Narodów, liczy się do naypotrzebnieyszych wiadomości, bez którey nikt prawie roszczący sobie prawo do iakieykolwiek oświaty obeyść się nie może, to tém bardziey Historya prawa, nie tylko samemu prawnikowi, ale każdemu nawisko oświeconego roszczemu, iest potrzebna. Jeżeli chcesz poznać charakter ludu iakiego, mówi Gibbon (VIII. pp 103) ucz się iego praw. Ale prawa nie można zrozumieć, iak tylko za poprzedniem nabyciem wiadomości o ukształceniu się iego; stąd konieczna potrzeba umienia Historyi prawa. Nie podobna zgłębić nietylko, ale nawet i miernie nauczyć się praw Narodów wszystkich; potrzeba sobie wybrać Narodów kilka celuiących nieiako po między innemi, i ich uczyć się zwyczaiów i praw. Takimi był Naród Rzymski, w czasach starożytnych, uważaiąc go co do znawania politycznego; takim w nowszych czasach naród Germanów, takim Sławianie; od tych trzech Narodów, wszystkie prawie ludy nowsze wyprowadzaią początek. Nas zaymuią Rzymianie. Znaiomość ~~ich~~ Historyi ich prawa powziąść można ze Źródeł, te są: I. Źródła wyłącznie do (nauki prawa lub z nią spokrewnionych stosuiące [wyiaśnienia] a które się podzielaią:

Rozdział II. O źródłach Hist. Pr. Rz.

I. z pomników

Pod tym wyrazem rozumiemy wszelkie zabytki starożytności, albo ułamki oderwane od ~~nich~~ całkowitości, które nieiako innym służą do utworzenia z nich budowy całkowitey, a które same przez się odosobniono uważane, mieyby małą wartość n. p. napisy, numizmata i t. d. Wszystkich autorów o tém przytacza Haubold p 218 sqq. Co do Numizmatyki oprócz przytoczonych autorów, naywięcey na uwagę zasługuie Jos. Eckhel, doctrina nummorum Veter. Vindob. 1798. ukończone ~~Tom I.~~ – Do pomników liczemy ułamki, praw dawnych czyli to na miedzi ryte do naszych dostały czasów, czyli na materyał piśmienny przelane do naszych doszły czasów; liczemy i zbiory, bądź to pisma prawników dawnych nam dochowujące, bądź wyiątki z tych pism wcielone z ustawami należących do Ksiąg Prawa. Wyliczemy ie osobno:

J. Gruter Inscriptiones antiquae totius orbis romani cura J. G. Graevii Amst. 1707. II. Vol. f. – L. A. Muratori novus thesaurus veterum inscriptionum ~~Lips. 16~~ Mediolani 1739.

1, ~~Z pomników tylko jedne~~ na źródła, które doszły do naszych czasów ~~wyraźnie~~ w kształcie swoim pierwotnym (fontes pure superstites); ~~inne~~ 2, na takie które, (podpadłszy skazie i uszkodzonemi będąc, przez uczonych do swojej pierwotnej postaci przywróconemi zostały (fontes restituti).

Fontes pure superstites (w liczbie 6^ciu)

a) Leges, wylicza je Haubold p. 245. sqq) znaczniejsze są: α, Legum agrariarum fragmenta octo ed. noviss. Rigaltii et Goesii β, Lex Galliae cisalp. γ) Lex Mißella Heracleensis.

b, SCta Haubold p. 251. sqq przytacza ich 4. znaczniejsze są α) SCt. de Bacchanalibus z roku 568. U.C. odkryte 1640 w Kalabryi. teraz zostaje w Wiedniu. β) SCt. de Imperio Vespasiani, o czem na końcu Epoki II.

c, Constitutiones principum (Haubold p. 254. sqq) znajdują się częścią rozproszone szczególniej po Aktach Conciliów, częścią w Zbiorach praw Przedjustyniańskiego, Justyniańskiego, i Pojustyniańskiego

d, Edicta magistratuum (Haubold p. 269. sqq) takich przytacza Haubold dwa.

e, Scripta JCtor. aliorumq. auctorum veterum quae ad ius pertinent, takich przytacza Haubold 16. l.c. p. 270. sqq. z tych znaczniejsze są Fragmenta Ulpiani ed. Hugo Berlini 1815. Commentarii Gaii ed. Goeschen Berolini 1820.

f, Leges barbarorum e iure Romano decerpta, iisq accomodata iuris formula (z Epoki IV.)

g, Tabulae negotiorum solemnium; takich przytacza Haubold (p. 279 sqq) 180 ^ście; z tych są najważniejsze Tabulae missionum i Tabula Trajani.

MSCr. Gaia, na którym przepisano Homilie S. Chryzostoma jeszcze przed Justynianem pisany, zatem dawniejszy, od najdawniejszego dotąd MSCr. prawnej materyi, t.i. od Pandektów Florent; jest to zdanie P. Kopp. Zeitschr. IV. p. 473. sqq.

Fontes restituti

Ju zrozumienia potrzeba tym sposobem przechodzić te pomniki, iakeśmy podali wiadomość, o pomnikach doszłych do nas w kształcie swoim pierwotnym; lecz ponieważ nad niemi obszerniey rozstanawiać się wypada, i że te nietylko są pomocą, ale szczególniey źrodłami tak Historyi iak i prawa Rz. a iako obszerniey bez wielkiey wagi od tamtych, będziemy przeto o nich szczegółowo mówić w Epokach Historyi P. Rz.

3 ~~V~~ ze zbiorów ustaw ~~prawnych~~ Rz. ~~wydanych~~
a) Breviarium Alaricianum
b) Corpus Juris Justin. iego podział
c) Basilica

2 ~~III~~ z Autorów klassycznych, ~~nie prawników~~ nieprawnicy
a) Greckich
b) Rzymskich.

1 2 Historycy klass. prawnikami a szczególniey Gaius. Ulpian.

~~IV. III z pism periodycznych prawniczych~~
a) z Niemieckich, Hugo i Savignyego, Grollmann i Löhr
b) z francuzkich, Annales de Legislation p Rossi, Themis;

II. Na źrodła które przypadkowo tylko o prawie Rz. wspominaią, a któremi są: 1, pomniki (cf. p. 2.)

3, do objaśnienia tychże źródeł pisz komentarzy nad niemi stoz pisma periodyczne

4, źrodła tak pod I. iak i pod II. umieszczone zrozumiałemi nie będą iak tylko za pomocą a) (cf. tytuł Hist. g. R. gdzie wypisane)

‡ Imperatores solebant non uni vel alteri militum, sed numero eorum, qui vel justa stipendia meruissent, vel aliis de causis hoc beneficio digni haberentur, eorumque militibus eiusdem classis, legionis, vexillationis, alae, missionem indulgere et gratiae in ipsos collatae memoriam mandare tabulis aeneis, quae in Capitolio aliove loco publico servarentur, subscriptis ad eadem cuiusque formulae singulorum, quos eodem tempore dimisissent, nominibus. E quibus si quis comodi sui maiorisque fidei causa ἀντίγραφον formulae sibi dari vellet, praesto erat scribarum publicorum officium, qui ex ἀντιγράφῳ palam proponte et exemplum transcriberent et a praesentibus testibus obsignatum sive de scribentis custodiae committerent. Hatzmann p 23. 24.

‡ Qui ~~enim~~ ante Marinium hanc antiquitatis partem tractare conati sunt, in eo subsistere omnes, ut unum alterumve monumentum quod ante oculos haberent, doctissime sua luminibus collustrarent. Hatzmann p 4. — Illustravit (Hatz) tabulas de honesta milit. miss. quae a tempore Claudii usque ad Philippum utcunque datae reperiuntur, addito fragmento lamellae aereae incertae aetatis; sunt autem omnes numero 16.
Tabulae illae iungi aptarique in ora longiori consueverant, ut per duplex foramen in superiori et inferiori ma-

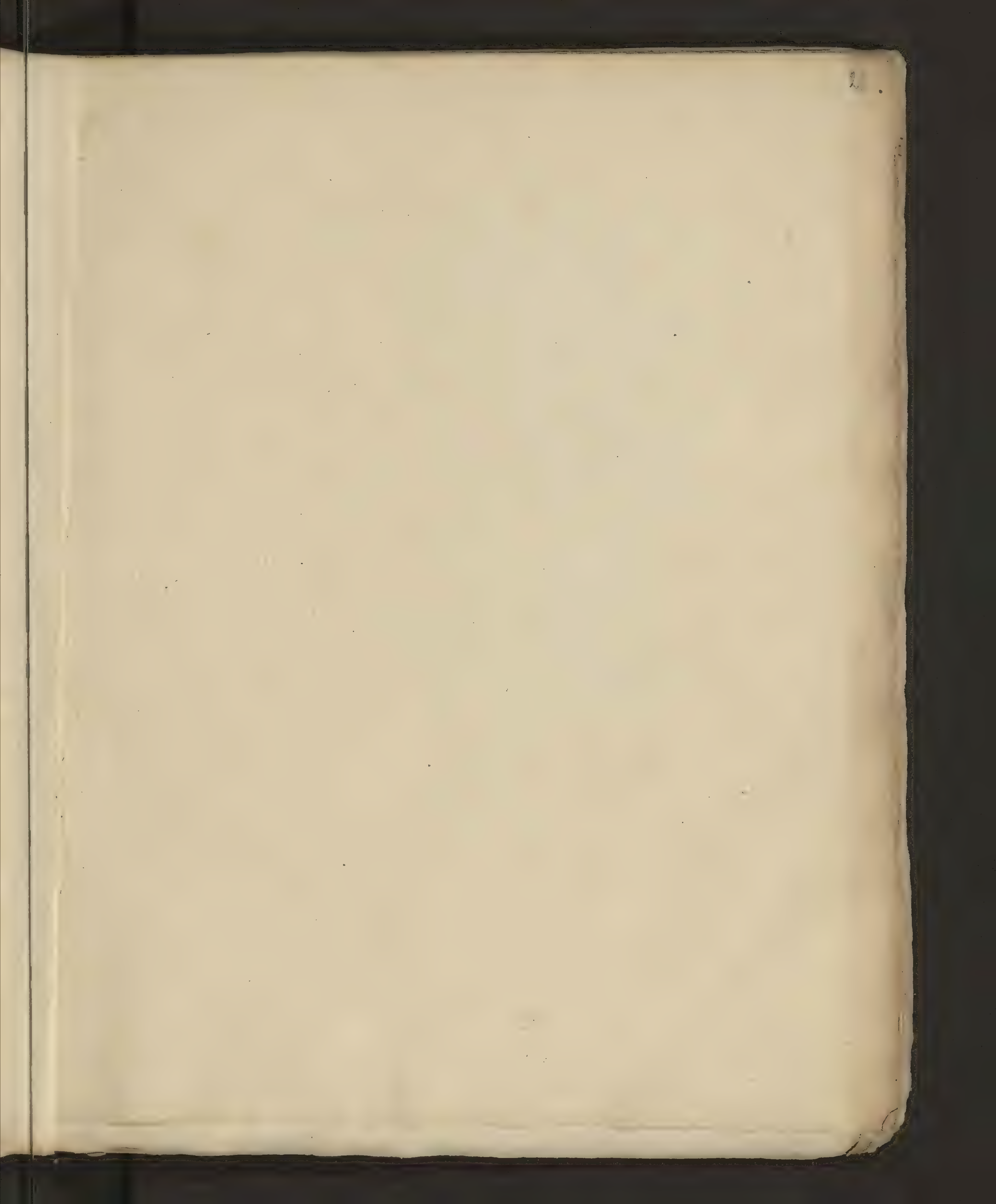
margine terebratum filum aeneum traiici nectique posset, quo tabellae per speciem pugillarium duplicatorum, seu libelli duorum foliorum continerentur. Praeterea media cuiusque tabellae pars bis et ipsa perforata conspicitur, ut alio filo aeneo per huius partis foramina traiecto utraque lamina e transverso constringi vincirique posset: parum abest ut exprimimus intervallum mediae frontis exterioris, quae nomina testium exhibet, sigillis potissimum recipiendis vacasse, quibus libellus, si expediret, clauderetur Jo. p. 14.

Ceterum scriptura ipsa in omnibus tabulis similis est ei, quam in aliis monumentis deinceps*

Ejusdem vel proxime superioris aevi ex antiquitate Romana ad nos propagatis veint in Tabula Heracleensi, Lege de Gall. Cisalp. Tabula Trajani alimentaria, reperimus; igitur quadrata seu majuscula, in aliis diligentior in aliis rudior, punctis, ut in stilo lapidari, inter pleraque verba interjectis distincta, litteris denique non quidem plane vacua, sed tamen non nimis onusta. J. p. 16.

1, Z
4
2
a)
6

Heirathsverhandlung fortgetragen. Die Rechtswissenschaft der ersten Römer stellte die Szenen der Pantomime dar; die Worte waren nach den Gebärden eingerichtet, und der geringste Fehler der Verabsäumung in den Formalien war hinlänglich, die Substanz des klarsten Rechts zu vernichten. Gibbon p. 126.

Hugo Professor Prawa w Gietyndze od roku 1798. a zatém dzie 32. rok sławny swemi dziełami, szczególniey 1, Encyklopedyą Prawa 2, Historyą 3, pomnieyszemi pismami, które wraz z rozprawami innych prawników wydał pod tytułem Civilist. Magazin. Aż do iego czasów dawano w Niemczech Nauki Prawa bardziey sposobem Scholastycznym niż Naukowym, pierwszy w nowszych czasach powstał przeciw temu i niezadługo chwycili się sposobu iego Hufeland, Thibaut, Feuerbach i Gulman. Również wielki krok zrobił w filozofii Prawa. Od czasów Tomazyusza utrzymywano: że sankcya wszystkich praw zawisła od woli każdego człowieka, ponieważ prawo natury obdarzyło każdego chęcią ocalenia własnego, i użycia mocy do obrony praw swoich. Toż samo powtarzała większa część uczniów Kanta, lubo zasada Tomazyusza bardziey do zwierząt niż ludzi ucywilizowanych zastosowaną być mogła. Hugo przeciwnie utrzymywał zawsze: że sankcya wszystkich praw nie zawisła od woli pojedynczego człowieka, lecz od całey społeczności, i że prawo natury niczém nie iest iak rozumowaniem: moralnością a to stosowną do każdego ludu, opierającą się na pewnych zdaniach o sprawiedliwości i słuszności, mniey lub więcey doskonałych, stósownych do cywilizacyi ludu.

Savigny liczący teraz roku 41. z wieku, był Professorem naprzód w Marburgu, późniey w Landshut, a teraz w Berlinie. Udoskonalenie naywięcey sam sobie winien, lubo w pismach swoich często wspomina z wdzięcznością nauczyciela swego Weissa Prof. w Marburgu. Zostawaiąc na Uniwersytecie lat 10, i będąc tyle lat Profess. niczém się nie trudnił iak tylko Prawem Rzymskiém. Przed kilku laty dopiero zaczął czytać nowsze Kodexa, i natychmiast rozbiór ich krytyczny napisał, który wielką zyskał wziętość. Teraz uczy w Berlinie zasiada w Radzie stanu, i iest prezesem Sądu Kassacyinego. Dzieła iego są następujące 1, Nauka o posiadłościach 2, Historya Prawa Rzymskiego w średnich wiekach 3, Zbiór Dyssertacyi umieszczonych w piśmie peryodycznym Zeitschrift. 4, Dowód że prawnicy teraźnieysi nie są w stanie napisania Kodexu praw obowiązujących.

bus conjungentes, in duas partes dividunt, quarum alteram historiam *externam*, alteram, id est eam partem quae Antiquitates Juris complectitur, *internam* vocant. Ita enim agentes, vel acta reagentes, vel, quod pejus est, unius corporis membra misere dilacerantes mihi adparent. Cum enim omnia ex Antiquitatibus quae ad jus privatum referenda sint ad historiam enucleandam adhibuissent, denuo ea repetere coguntur, jus privatum exponentes. Quod ni fecerint periculum incurrunt, ne Auditores eorum pro maxima parte eos disserentes non intelligant, obliti, ut fieri solet, quae praeterlapso anno exposita sibi habuere, vel sibi in memoriam statim non revocantes, quae audierant. Methodus itaque haec quam ipse *Gustavus Hugo* sequitur, minime nobis probatur, bene persuasis, meliorem illam esse, quam nuperrime celeberrimus *Savigny* proposuit; qui exposita historia sic dicta externa, sive doctrina de ~~origine Juris Romani ejusque~~ per varia temporis spatia fatis, omnia haec quae ad Antiquitates referri soleant, ad principia Juris enucleanda reservat, ita ut absolutis omnibus partibus, quae magis historiam vel Antiquitates quam ipsam praxin juridicam redoleant, in exponendis Digestis repetere illa opus non habeat. Nos hanc ejus methodum sequentes et historiam juris sic

dictam externam exponere adgredientes, quibus rebus in concinnanda ea adjuti simus, paucis exponimus. Z p. 2.

Ut in historia populorum sic quoque in historia Juris, *Nummi*, sive inscriptiones, magni momenti sunt, cum ex iis saepae chronologiam discamus, rem admodum necessariam ad enucleandas subscriptiones constitutionum imperatoriarum. Scripsit post *Speinheimium* hac de re suo more *Carolus Bouchaud*. Majoris momenti tamen sunt *leges*, vel *fragmenta* legum antiquarum, quae nec in Jure Antejustinianeo, nec non in Codice utroque exstant. Sunt autem:

eaque solum potiora, cum reliqua possint relegi apud Hauboldum.

1. *Tabula Trajani*, sive Tabula de obligatione praediorum, quam nuperrime *Wolfius* Professor Berolinensis edidit cum Commentario, illustravit vero, vel potius recensuit, Savigny. Imperator Trajanus, constituit quaedam praedia, e quorum reditu liberi ingenuorum civium alerentur. Hinc nonnunquam ipsa haec tabula *alimentaria* dicitur. Utilis autem est enucleanti jus antiquum, quia multa de jure praediorum obligatorum habet. Haubold Inst. J. R. L. E. 107.

Haubold Inst. J. R. L. E. 110

2. *Tabula Heracleensis*. Heraclea erat civitas Magnae Graeciae a Doribus condita, quae partim suis partim Romanis legibus utebatur, cum municipium esset. Recentissimis temporibus inventae sunt tabulae duae quae hucusque dici exstant in Museo Herculanensi,

† Ezechiel Spanheim rodem z Genewy † 1710 napisał obszerne dzieło: De usu et praestantia numismatum antiquorum Romae 1664.

Bouhard † 1804.

† Już dawniej rozmaici objaśniali ten fragment, między niemi i Zerasson znajdujący się w cesarskiej Bibliotece.

† Recenzya ta znajduje się w Rocznikach Heidelbergskich Tomie II. p.

† ~~Tablica ta znaleziona jest 1732 blisko Tarentu, lecz tylko połowa; drugą połowę znalazł 1735. roku pewien Anglik i zawiózł z sobą do Londynu. W kilka lat odkupiono te drugą tablice, i obydwie znajdują się teraz w Neapolu w Muzeum Herculanensis. Wydawca tego pisma Mazochi podzielił je na XII. rozdziałów. Później wynaleziono inne ułamki tego pisma które wyjaśnił Dirksen.~~ — Historiam hujus legis ita enarravit Mazoch. (in praef. ad h. l.): cum anno 1732. arator, boves per limum rivi cujusdam Salandrae in Lucania agens, tabulam aeneam animadvertisset, ejus effossae in parte adversa graecam inscriptionem s. psephisma de agri cujusdam a Heracleensibus Baccho consecrati dimensione atque finibus, aversa parte latinam contineri apparuit. Similis autem lamina, quam anno 1735 Anglus Brian Fairfax in Italia emtam per Maittairum edendam curaverat, Neapolin postea delata, ubi alterum illud aeneae tabulae segmentum in Museo Herculanensi latitabat, ea apparuit, quae illi prorsus jungi et in unam tabulam restitui posset. Itaque factum est, ut Al. Symm. Mazochius, hoc munere a rege dato, utrumque segmentum, interpretum ad priorem tabulae partem notis adjectis, commentario magno atque doctissimo illustrans, fragmentum quidem, sed tamen fragmentum

quantum fieri potuit, integrum nobis traderet." Putavit Marochius nostram legem paullo (anno vel biennio) post legem Juliam vel Plotiam, ita latam esse, ut earum alterutri tanquam sequella necessaria, appendixque accederet; quod ~~nicipiorum populos ex~~ illas ipsas nostro ore leges comprehendantur, in quas municipiorum populos eo tempore fundos fieri oporteret, si civitatem Romanam adipisci vellent. Marezoll (p. 78) tamen recte monuit, populos quidem *fundos* fieri, municipia autem item solita esse dici *fundana*, quorum populi *fundi facti essent*, nullibi reperiri. Idem, ante annum 689. U.C. latam esse hanc legem docuit, comparatis v. 77–79. legis nostrae et Taciti Annal. XIV. c. 20. ‡ Lata videtur haec lex, ut ~~ultro~~ scirent

‡, Savigny w Histor. T. I. p. 35. utrzymuje że prawo to wydanem było dla Gallii w pierwszych latach Monarchii R. Wynaleziono te tablicę w ruinach dawnego miasta Vellejum roku 1760. Składa się z wielu rozdziałów, z których 19 i 33 niezupełne, rozdział zaś 20, 21. i 22. całkowicie do nas doszły.

⊥ Z tych tablic szczególniej dwie na wyjaśnienie ... t. i. wydana za czasów Klaudyusza i znaleziono r. 1750 ~~bl~~ w ruinach dawnego miasta Stabiae, znajdująca się teraz w Museum ~~Herkulani~~scum; druga wydana za Galby, znajdująca się teraz w Florencyi.

municipes Heracleenses, quoties Romam ad suffragia et petendos honores iverent, quid sequendum esset, et ubi suas leges, his de rebus, illis Romanis conformarent. — Contra Dirksen (Civilist. Abh. II. p. 155.) legem hanc fuisse latam, contendit, ut uniformis ratio reip. adm. ~~in om~~ per omnes Italiae respublicas introduceretur, idque ~~de~~ partem primam legis, sive de Neapolitanum, ~~ffe~~ continere ~~inspici posse~~; sed cum essent respublicae, in quibus non omnia municipiorum instituta invenirentur, praescribenda illis fuisse quibus ~~utendum~~ urbs Romae, iis praecipue, quae intra mille passus reipublicae cujusdam non jacentes, urbis Romanae sequi deberent instituta, atque de hoc agi in aere Britannico.

† Contra disputavit Dirksen (§ 153. l.c.) non posse certo determinari annum, quo fuerit lex hoc lata, cum etiam Labeonis JCti aetate (fr. 2. §. ult. D. de his qui n. inf.) spectacula Romae interdum theatris temere in vico exhibita essent. nolim tamen contendere, hoc cum fieret, fuisse desiderata stabilia theatra, cum credi possit, praeter illa in eum diem ~~die, ad tempus tantum~~ fuisse temporaria ~~extruenda~~, si ~~quoties~~ frequentiam hominum illa non ~~possent~~ caperent, vel, quod et nostra aetate fit, si impetrari non posset, ut ~~quia~~ in theatris stabilibus ludi ederentur.

Ex ea discimus, magistratus in municipio juri dicundo constitutos, praecepta Edicti Praetoris, qui Romae inter cives et peregrinos jus dicat, quae in cautione damni infecta fuit decernenda, sequi debere. Savignius (Gesch. d. R. p. 32. 33) conjicit, jurisdictionem magistratuum in civitatibus Italiae, libera re publica nullis legibus circumscriptam fuisse, et demum provinciae forma in Gallia Cisalpina sublata, Legem nostram certos illorum jurisdictioni statuisse fines.

in quibus multa ex Jure Romano sumpta descriptaque inveniuntur. Aetas harum tabularum certo determinari non potest. Scriptae tamen videntur post bellum sociale, quo tempore multi ex municipiis Romam migrabant. Magistratus urbis Heracleae docere in his tabulis in publico adfixis qualia jura civium Romanorum sint, illoque praemonere eos videtur, de illis quae accidere possint, si Romam migraverint. Tabula Heracleensis primum a Mazochio (Neapol. 1754.), nostris vero temporibus a Marezo- (a. 1817) lio (Lipsiae 1816) edita est. Illustravit etiam Dirksen, et quidem fragmenta ejusdem Tabulae super inventum.

3. *Lex Galliae Cisalpinae*, de qua nuperrime disseruit Dirksen Berolini 1810. Est autem lex de jurisdictione cujusdam municipii Galliae Cisalpinae. Reperitur in Hugonis *Civilistisches Magazin* T. II. p. 431. Savigny I. 35. Haubold Inst. J. R. L. §. 88.

4. *Tabulae* seu *testimonia de militum Romanorum honesta missione*, de quibus Theod. Alexand. Platzmann (Lipsiae 1818.) disertationem scripsit. Solebant Romani militibus emeritis nonnulla jura in proemium virtutis concedere, quae in singularibus tabulis militibus emeritis scripta tradebantur. Testimonia ejus generis in duabus tabulis exarata inveniuntur, quae cera et lino ligatae, adscriptionem vel potius superscriptionem habebant, ne quoties legendi eas opus esset resolverentur. Haubold Inst. J. R. L. §. 107.

† I Papiri diplomatici raccolti ed illustrati dall' Abate Gaetano Marini in Roma 1805. cf Savigny in praef. ad Geschichte des R. R. I. B. Heidelberg 1815. p. XVII.

5. *Inscriptiones variae* seu *documenta* in judiciis, ab antiquissimis temporibus usque ad Justinianum confecta. Haec usque ad Marinum qui ea illustravit, sub nomine *testamenti Julii Caesaris* occurrebant. Edidit autem eas Marinus sub titulo *Papiri Diplomatici*.†

Maximi autem momenti sunt scripta Auctorum Classicorum, praecipue ICtorum, licet illi maligne a nonnullis classici non appellentur. Quod autem majoris momenti in hac re illi sint, qui ex professo Jurisprudentiam tractarunt quam alii scriptores, monuit Baco de Verulamio in 29. aphorismo de fontibus juris, dicens: „versatur infelicitas quaedam inter historicos vel „optimos, ut legibus et actis judicialibus non satis immorentur, aut si forte diligentiam quandam adhibuerint, tamen ab authenticis longe „varient."

Sed redeamus ad indicandos ipsos auctores:

1. *Polybius* descripsit historiam Romanam pragmatice,‡ quam in multos libros divisit. Sextus liber continebat descriptionem rerum civilium Romanarum, qui tamen iniquitate temporis pro magna parte interiit.

2. *Dionysius Halicarnasseus* docebat linguam Graecam Romae, tempore Tiberii. Scripsit historiam Romanam, in qua licet multa subtilius tractavisset, quam Livius, saepe tamen ita

‡ Można o nim słusznie, że jedynym za swoich czasów historycznym krytykiem. Od wyjaśnienia prawdy nie potrafiły go odwieść wielkie względy magnatów etc. których doznawał n.p. IX.10. wspomina o rabunkach pomników sztuk pięknych w Grecyi XVIII.101. o przekupstwie panów etc. Obyczaje etc. i charakter ich maluje dokładnie.

† Z tych pierwsze trzymaią mieysce historycy. Zważaiąc wielką owę massę podań historycznych, które iednako w całości maią bydź wystawione uczniowi, wypada się zastanowić: iakim sposobem traktować ten przedmiot, ażeby nic nie utracił na dokładności i wartości czyli interessowności pragmatyczney. Wypada ażeby (iak radzi Wachsmuth Entwurf einer Theor. der Gesch. Halle 1820.) podzielić się historycy 1, na badaczów 2, na klassycznych podania historyczne, czyli histor. pragmatycznych. Do drugiey tey klassy należą historycy Greccy i Rz. o których tu mówiemy, powinnyby pierwszych.

† Był przyiacielem Filopomena, wodza Achayskiey Rzeczpl. po którego śmierci wpadł w podeyrzenie u Rzymian iakoby oyczyznę swą z pod ich iarzma chciał uwolnić, dla tego do Rzymu wezwany długo tam przebywał.

‡ od zburzenia miasta przez Gallów do II woyny Punickiey w xięgach 40. z których pierwsze 5 do nas doszły; z xięgi 6. 17. 18. 19. mamy tylko ułamki. Pomiędzy ‡

‡ po bitwie pod Akcyum przybył do Rzymu; rozpoczął nieco Polybiusza napisawszy Historyą Rzeczp. od danych początków aż do I. woyny Punickiey pod nazwiskiem Archaeologia Romana. Z tych tylko XI. xiąg pozostało. W nim zespoły gust do historyi. Uwiedziony dumą narodową oyczyzny Greków iako lud od Bogów ukochany, stąd zaniedbały w całym starożytnym świecie. Widać dzi. Rozumi, że także wyświadcza Rzymianom nakręcaiąc ich historyą na takie które tylko Grekom właściwe, i wyprowadzaiąc ich ród od Greków (Wachsmuth S. 74). Część dzieła iego dotąd nieznaną odkrył Majo ~~[illegible]~~ ed. Frf. 1817.

‡ rodem z Argyry miasta Sycylijskiego, żył za czasów Juliusza Cezara. Pisał Historyą powszechną, którą nazwał Biblioteką Historyczną i zawarł w księgach 40, lecz do naszych czasów tylko 15 doszło, t. j. od 1 do 5. od 11–20.

‡ Który w wielu całe miejscach do słowa prawie przepisał Plutarcha (Wachsmuth. § 50. 51.)

‡ O tym autorze tak Niebuhr mówi: dziejopisem nieumiejętnym, bezrozumnym i lekkomyślnym, których wad cechy pisma jego noszą jest Appian. Zasługuje jednakże na względy Appian z szczególniej dla dokładnego opisu rewolucyi za czasów Grakha wszczętej. Rodem był Appian z Alexandryi, i żył w Rzymie za czasów Trajana i Hadryana. Pisał Historyą Rzymską w księgach 24.

‡ Plutarch rodem z Beocyi miasta Cheronei żył za czasów Trajana który go zrobił prokuratorem Grecyi. Pisał życia sławnych mężów, a zatym i prawodawców.

‡ Zosim znajdzie się w zbiorze Pisarzów Bizantyńskich Paris 1648. in f. nowszą ed. wydał Reitemeier

† Aveva questa legge (Agraria) duoi capi principali. Per l'una si disponeva che non si potesse possedere par alcun Cittadino più che tanti jugeri (500) di terra; per l'altro che i campi di che si privavano i nimici si dividessero tra il popolo Romano.

‡ był Sekretarzem Belizaryusza i z nim razem wpadł w niełaskę u Justyniana za co w się mszcząc opisał życie jego i Teodory piórem w żółci maczanem. Ci którzy ganią Prawo Rzymskie idą zupełnie za podaniami jego.

l'histoire pour les Grecs, et que son objet est de leur montrer que les Romains ne devaient point leur origine à des hommes qu'on peut mépriser.

 37

ut ille sibi contradicit 3) et multa habet falsa, quod primus *Beaufort* (cf. Hauboldius in libro paulo infra laudando) ostendit. Il annonce (I. 5.) qu'il écrit pour

3. Majoris momenti sunt *Diodorus Siculus* et *Appianus*, in quem Niebuhr in historia sua 4) admodum invectus est. Injuste tamen id fecit, cum plurima apud Appianum inveniamus, quae apud alios auctores non inveniuntur v. c. de legibus agrariis, 5) ipso Niebuhrio 6) monente.

4. *Plutarchus*, praecipue in vita Romuli, Numae, Ciceronis et aliorum quos de emendanda republica anxios fuisse scimus. C'est écrivain avait peu de critique mais il avait de bons auteurs à suivre.

5. *Dio Cassius*, vixit tempore Alexandri Severi; scripsit historiam Romanam; opera ejus pro majori parte excerpsit Zonaras, quod Niebuhr ostendit. l. c. p. 27. T. II.

6. Non sunt silentio praetereundi *Zosimus*, *Herodianus* et *Eusebius*, et qui inter eos principem locum obtinet, *Procopius*. Quemque tamen legendum eum adgredientem admonitum esse volo, ut eum cautus legat, cum *Historia* ejus *Arcana* cum ira et studio scripta sit.

3) cf. Geschihte von Rom. v. Niebuhr. II. Theile. Berlin 1811 —16. passim.

4) T. II. p. 323.

5) de quibus falsissima proferunt *Machiavelli* Discorsi I. 37. *Montesquieu* Consideration cap. 3.

6) T. II. p. 366.

Schade daß er seine 22. oder 24. Bücher sich nicht erhalten hat. Der Verlust des letzten, das eine Geschichte des N. R. enthielt, ist unersetzlich.

Machiavelli utrzymuje że przez leg. agr. zrównanie zostały majątki gruntów, tak iż wieli bogatych wręcz gruntów posiadali, winni byli nowi podzieli ich z ubogiemi. Montesquieu twierdzi że Romulus podzielił grunt Rzymski na równe części jak w Sparcie.

7. *Laurentius Lydus*, scripsit de magistratibus Romanis. Opus hoc incognitum jacuit, usque ad aetatem celeberrimi *Anse de Villoison* qui ~~illud inventum edidit.~~ id invenit.

8. *Paeanius*, vertit graece *Eutropium*, cui versioni nonnulla ex genio et doctrina sua addidit.

9. Caeteros autores v. c. *Grammaticos et Lexicographos*, puto non legendos esse, nisi ab iis qui verum a falso discernere queant. Multa enim in illis inveniuntur quae facile imperitos fallere possunt.

Hactenus de Graecis Scriptoribus. Latinos quin commendem, otium nobis alii fecerunt, qui jurisprudentiam et Philologiam conjungentes demonstrarunt, quemlibet ultra vulgus juridicum sapere volentem, assidue omnes Latinos auctores legere debere. Praecipui quos legendos propono sunt:

1. *Cicero.* Summus ille orator et philosophus, plurima in scriptis suis reliquit, quae apud nullum Jureconsultum nedum alium scriptorem invenias. Legenda itaque et summa cum diligentia excerpenda sunt scripta ejus, praecipue libri *Topicorum.* Nec praetereundi sunt ejus commentatores *Asconius Pedianus*, qui in Orationes contra Verrem et *Böethius*, qui in Topica ejus commentatus est. Nostris temporibus illustrissi-

De his cf. diss. mea nuper edita (Varsaviae 1820): in M. T. Ciceronis Topica Animadversiones.

Mato Kuczycki [illegible] do Staw. i Hist. cf. M. T. Ciceronis vita. Ex orationis ejus excerpsit, verba ipsa retinuit, et ad Compulum seriem digessit. J. H. L. Meierotto. Berlin apud Hellstab 1783. Ciceron est toujours partial; mais il ne fait pas cacher sa partialité: on apprend de lui les verités qu'il ne dit pas, et meme des verités contraires à ce qu'il dit; il se loue sans cesse, et personne n'a pu dire plus de mal de lui que lui meme. L. XXI.

ie schätzte zuerst den Schaden von Sizilien auf millies (860,900. Divinat. in Cel. c. 5) die er nachher auf quadringenties (320,000 Act. in Verr. I. 18) reduzierte, und begnügte sich endlich mit tricies (24,000). Plutarch hat den genannten Ertrag und das genaue Gewicht nicht verzeichnet. (Gibbon p. 224.). Verres lebte fast dreißig Jahre, nach der wider ihn angestellten Untersuchung, bis zum zweiten Triumvirat, da ihn Marc Antonius wegen seines korinthischen Silbergeschirrs ächtete (Plin. Hist. XXXIV. 3.). Jest to Historyk podobny do naszego Starowolskiego. Dzieło jego de Republ. wkrótce wyjdzie. Ile data jego historyczne nie tylko niedokładnemi, lecz zupełnie fałszywemi są, przekonywamy się z mowy de lege Agrar. II. 33, gdzie wspomina że Kapua utraciła wolność swoją za Coss. Fulv. i Coss. Fabre z mowy pro Sextio 27. gdzie twierdzi że Asia po Antyochu, dostała się Attalowi.

‡ Maio rodem Niemiec, od śmierci Muratorego nie ma rzadnego sławnego Literata we Włoszech.

‡ Fronto, Nauczyciel Marka Antonina i Vera, dzieła iego powiększey części zaginione odkrył teraz May.

‡ Symmachus Minister Teodoryka króla Ostrogotów, którego listy Maio odkrył.

‡ Pod tym nazwiskiem rozumiemy rozmaitych Autorów, życia Cesarzy Rzymskich opisujących. Spartianus i Lampridius są między niemi naycelnieysi

‡ opisał życia Cesarów Rzymskich od Jul. Cezara aż do Vespaz. a opisał wiernie i dokładnie. Gellius wydał zbiór różnych wiadomości pod tytułem Noctes Atticae

‡ Naylepsza edycya iest Godofreda. Festa wydał osobno Dacier.

‡ Grollman's Magazin, Hugo Civilist. M. Savigny Zeitschr.

‡ W tem szczególniey na zarzuty zasługuie Liwiusz 1, że przedsięwziąwszy ogromne dzieło nie miał czasu, ani chciał, przeyrzeć i poprawić napisanego iak sam wyznaie XXXI. 1. Stąd fałszywe opisy taktyki itd bo co ma być po naszę stronę iest przed Persy; nieznaiomość geografii, złe użycie technicznych wyrazów. 2, do tak ogromnego dzieła nie był wcale przygotowany, wypisywał tylko, mniey o to dbaiąc że się nieraz iedno drugiemu sprzeciwia 3, w chronologii nie ma zgody; a lubo sam nazwał swe dzieło Annales (43,13.) nie opowiada iednak porządkiem iak ~~Sallustius~~ Tacyt. 4, często sam sobie sprzeciwia się i własnemi słowy zbiia to co wyżey powiedział. Wachsmuth p. 32. sqq.

Rozdz. III. Jak kształcono ~~wiedzę~~ przez wieki Hist. Pr. Rz.

Późno bo dopiero za czasów Imperatorów zaczęto kształcić Hist: Pr. Rz. Niemamy przynajmniej śladów żeby się już dawniej tém zatrudniano. Pomponiusz prawnik żyjący za czasów Hadr. pisał dzieło pod tytułem Enchiridion, ~~pisał do~~ obejmujące rozmaity w materyach prawnych szczególniej dotyczących się Historyi Prawa. Doszło to ułamkowo do naszych czasów fr. 2. D. de O. J. w kształcie takim że wielu sądzi iż tylko o tyle zasługuje na wiarę o ile podania jego są wsparte powagą innych Ritter ad Heinecc. Hist. J. I. 2. §. 17. Uwagę robią inni (Püttmann probabil. Jur. C. cap. 6. jest w bibliot.) że wiele w tym fragmencie nie tak Pomponiusza jak Kompilatorów Just. przypisać trzeba. Justynian przepisał nowy plan dawania nauki Prawa (conf. ad Antecess.) obejmujący także i historyą ~~nauki~~ Prawa Rz. jednak ta nauka w nader szczupłych granicach zamkniętą była, pomijając wiele bardzo ważnych materyi (Hugo RRG. §. 10. n. 5). Zresztą powiedzieć można że nie tak plan edukacyjny winić trzeba jak raczej samych nauczycielów. Gorliwie niektórzy szperali w źródłach jak to nam okazuje Paraphrasis Theophila.

Tak więc doskonalsze ukształcenie tej nauki zostawiono nowszym czasom; ale jakże żółwim krokiem postępowała ta nauka aż do ~~końca~~ środka wieku XVIII! Po wskrzeszeniu nauki prawa w Bononii trudnili się Glossatorowie raczej analizowaniem fragmentów Corpus Juris, jak historycznem ich objaśnieniem. Dopiero w wieku XVI. jak się pilniej wzięto do czytania źródeł praw Przedjustyniańskich, jak odkryto fragmenta Ulpiana, od czasu mianowicie wielkiego Kujacyusza i jego następców zaczęto częściowo wyjaśniać historyą Prawa Rz. wewnętrzną i zewnętrzną, ale tylko częściowo! Szczególniej tu zasługują

rimus *May* Bibliotecae Mediolanensi praefectus invenit tres ejus Orationes pro Scauro, Tullio et Flacco, quas illustrarunt *Cramerus* JCtus et *Heinrichus* Philologus.

2. *Plinius uterque*, praecipue vero *junior* in *epistolis*, quarum *liber decimus* et *panegyricus Trajano* Imperatori dictus, multa memorabilia continent. Item historicus *Fronto* et *Symmachus*, quos nuper Niebuhr, Heindorfius et Buttmannus illustrarunt.

3. *Ex historicis* praecipue *Livius*, *Valerius Maximus* et *Tacitus* digni sunt qui legantur. Nec minus Scriptores Historiae Augustae, *Suetonius* et in primis ~~Gellius~~ (et Macrobius).

4. Maximi momenti sunt *Scriptores Linguae Latinae*, inter quos *Varro* de Lingua Latina et *Festus* primum locum tenent. Nec praetereundi *Scriptores Rei Rusticae*, cum et illi, praesertim *Columella*, multa lectu digna habeant.

De scriptis Jure Consultorum, quibus ad Historiam Juris Romani enucleandam usus sum, passim in opere loquar. De Ephemeridibus denique criticis et Annalibus literariis cf. Haubold Inst. J. R. L. §. 12. De scriptoribus Miscellanei argumenti ibid. §. 15.

(margin: starszy Plinius kompilował juwies Historya z 2000 dzieł.)

(margin: Obydway ci Historycy ber wszyscy i Tacyt zaslugu[ją] szczególniej na wspomnienie)

CAPUT II.

Qui recentiorum optime hanc rem tractarint?

Historiam juris externam, jam ipsi Romani JCti tractarunt v. c. Pomponius in Dig. de O. J. Nonnulla de historia interna, licet id nolle vi-

Mozna by tu dodać jeszcze Welleia Paterculu i Flora; gdyby pierwszego pochlebstwa ku Tyberyuszowi, drugiego awanturnicze à la Don Quichotte opisy (n. p. po powrocie Rzymian z pod Kaudyum mówi: miles, horribile dictu, strictis ensibus per ipsam viam ante pugnam fuit) nie uczyniły podejrzanemi.

deatur, ipse Justinianus in suis libris habet. 7) Omnia haec tamen manca sunt, cum systematice Historiam Juris non describant. Recentiores itaque, paecipue Galli, optime de hac re meriti sunt, cum multa in suis scriptis Historiam et Antiquitates juris illustrantia protulissent v. c. *Sichardus*, *Cujacius*, *Fabrottius*; quibus accedunt: *Paulus Manutius*, *Sigonius*, *Brissonius*. 8) His et illis extinctis denuo Jurisprudentia Romana labi coepit, donec Thomasius libro suo: *Naevi Jurisprudentiae Romanae ex historia ejus deducti*, eo consilio scripto, ut ostenderet utilius esse juri naturali, quam Jurisprudentiae Romanae studere, elegantiora ingenia somno quasi sopita excitaret. Exstiterunt itaque viri, qui acerrime Jurisprudentiam Romanam deffenderunt v. c. *Hoffmannus* 9) et *Heineccius*. 10) His accesserunt *Bynkershoeck* et *Schulting*. 11) Multum quoque contribuit *Richterus* in doctissimis commentariis suis ad Codicem Theodosianum. Bachius et Hugo, celeberrimus professor Göttingensis, planiorem viam in hac palaestra desudare volentibus

Ukrain [illegible] contra dyss. de Gallina [illegible]. Sam pisał de Jure [illegible] somniorum 4º p. 68. & Nettelbladt de jure Antediluviano

Krakowski [illegible] 1798 [illegible] w Księgach [illegible] reformować Nauki Prawa.

7) Hugo Roem. R. Geschichte §. 10. nota 2. ed. VI. 1818.
8) Cf. Haubold §. 16. X. XI. p. 21. *sqq*.
9) Historia juris Romano — Justinianei Tomi II. Lipsiae 1718. 1726.
10) Historia juris civilis Romani ac German. c. obss. *Jo. Dan. Ritteri* Argentorati 1763.
11) Cf Haubold l. c.

(Wachsmuth) dzięki więc Niebuhrowi i Savignemu, których geniusz kaze nam wierzyć że przecież zarazem znajdziemy klucz do labiryntu tego, w którym do czasu tych mężów tak wielu zabłądziło.

Co do Historyi P. Pr. wewnętrznej pierwszy Reitemeier zwrócił na to uwagę żeby rozmaite zmiany w prawie prywatnym pod pewne podziały podzielić, a oddzielając jedne od drugich wskazać jak się wzorowie w rozmaitych Epokach wykształciło i upadało. Sposób jego przejął Hugo, odmienny podziały. Oba-

na początku wspomniony Cujacyusz ~~(1590)~~ Augustinus (De legibus Graev. Thes. II.) Jakób Gothofred (Manuale najnowszej edyc. † Trotz i Quatuor fontes J.C. Otto Thes. III. Codex ~~Just.~~ Theodos.) Manutius (De legibus de senatu Graev. Thes. II.) a szczególniej Sigonius De Antiquo Jure Italiae.

Atoli aż do wieku XVIII. uczonowie tylko traktowano rozmaite materye z Hist. Prawa Rz. Thomasius lubo wiele tłumaczenia Pr. Rz. zaczął pierwszy prelegować systematycznie o Hist. P. Rz. Dzieła w tej materyi przez niego wydane dały początek do pism licznych tego rodzaju z których najcelniejsze są: Heineccii Hist. J.C. poprawione przez Rittera L. Bat. 1784. pomnożone † Silberrad 1765. in 8vo. Z dzieła tego objaśnień do Cycerona p. Ernesti clavis Ciceroniana wspomnienie to najlepsze dotąd dzieło o Hist. Pr. Rz. zewnętrznej p. Bacha ed VII. p. Wenk. ‡ — Liczyć Heineckiusz i inne dzieło podług Instytut. Justin. Syntagma Antiquit. ed Haubold 1822 mające zastąpić Historyą wewnętrzną. Dzieło to przeważnie obejmuje wiele wiadomości, i może służyć za komentarz do Instyt. Justyniana, systematycznie jednak Hist. wewnętrznej P. Rz. nie wyjaśnia.

Ale odtąd z lepszym gustem zaczęto uprawiać Historyą ludu Rz. Jak się pokazała historya Rollina (Histoire Romaine depuis la fondation de Rome jusqu'à la bataille d'Actium Amst. T. I–IX. 1744.) i krytyczny jej rozbiór przez P. Beaufort, zwrócili uwagę na polityczne dzieje Rzymian Ferguson i Gibbon, tamten co do Rzeczypospolitej, ten od Augusta aż do upadku. Ostatni w dziele swoiem na celniejsze języki Europejskie przetłomaczonem umieścił rozdz. osobny (44) samemu Prawu Rz. poświęcony który przetłomaczony osobno z uwagami p. Hugona na niemiecki, i p. Warnkönig z objaśnieniami na francuski. Wiele atoli dotąd jest rzeczy w Hist. zewnętrznej Pr. Rz. niewyjaśnionych ‡

‡ równe dzieła są: Grundriss einer Gesch. des R. R. v. Th. Aug. Zachariae Leipzig 1814. – Grundlinien der R. Rechtsg. v. C. A. Schrauder, Bamberg 1821.

dway zgadzaią się na to, że każdą Epokę historyi wewnętrzney powinno poprzedzać opisanie zewnętrzney historyi teyże Epoki. Jakoż inaczey bydź niemoże bo trudno iest poznać zmiany prawa prywatnego nieznaiąc wpływów pod któremi się też zmiany rozwinęły. Ale czyby nie było lepiey poznawszy iakim się sposobem zasady Rządu państwa Rzymskiego rozwiiały, kwitnęły, w rozmaitych Epokach i one rozwinięcie i kwitnienie tak prawodawstwa iak i prawnictwa wpływały: a osobno dopiero tym sposobem ukształtowne zmiany prawa wystawiwszy rezultat z nich wyciągnąć czem iest prawo Rz. i dla czego bydź powinno przedmiotem każdego prawoznawcy? Podług więc tego iaki sobie kto cel założy w dawaniu Hist. Pr. Rz. czyli tylko zewnętrzney czy oraz i wewnętrzney wykładać zamyśla, stósowne do planu swego robi podział czyli Epoki

<u>Rozdz. IV. na iakie i ile Epok podzielić się ma H. P. Rz.</u>

Gdybyśmy zwóie przeciwnieyszy wystawić w Hist. zewnętrzney Pr. Rz. iedynie tylko zasady Rządu w rozmaitych Epokach a wpływom innym naznaczyć przyczynę upadku i wzrostu prawodawstwa i prawnictwa, podzielibyśmy H. P. Rz. na Epoki I od założenia Rz. do trybunatu U. C. 1.-260 II. do końca woyny Macedońskiey 586. wywalczona wolność przyczem przybyła Oligarchia III. do Augusta 727. ieden z możnowładców pobiwszy przeciwników rządy opanował IV. do Konst. W. 324. p. N. Chr. Monarchia ustalony V. do Justyniana 565. p. N. Chr. odpadłe państwo ~~Rzymsk.~~ Zachodnie przyłączone. — Lub czyniąc się mniey tych podziałów Bacha I. królowie II XII. Tabl. III. Jul. Cez. IV. Hadr. V. Const. W. VI. Theodor. Młodsz. podział państwa na Wsch. i Zach. VII. Just. — — Ale nam ~~[illegible]~~ oto tylko idzie aczeby stan kraiu i Administr. iego w rozmaitym względzie wskazać iak ten miał wpływ na prawodaw. i prawnictwo. Że więc właśnie takich punktów szukać musimy któreby nam wykazywały wzrost i upadek tylko odstępić tamtych podziałów musiemy. Rzecz więc ma bydź wyprawiona z Reitemeierem i Hugonem:

† Justynian dał wykaz układaiącym iego Kodex porbierać co ważnieyszego do znaiomości Historyi Prawa Rzymskiego. Szczególniey znayduie się wiele w Instytucyi którą dał Professorom szkoły Prawa, iak maią uczyć. W samém dziele znayduie się wiele rzeczy wyiętych z Starożytności Prawa iak okazał Hugo w cytowanym mieyscu w Nocie 7.

† Szczególniey xięgi w wieku XVI. zasługuią na wspomnienie naybardziey Kuiacyusza Observationes. Sicharda rodem Niemca, dodatki i przypisy do Kodexu Theodozyusza Fabrottego wstęp i przypisy do Zbioru prawa R. pod tytułem Basilica. Paul. Manutius pisał de Legib. Sigonius de Antiquo Jure Italiae, obydwa te pisma znayduią się w zbiorze Graeviusza T. I i II. Brissonius rozpoczął poiedyncze materye służące do Historyi Prawa R. pod tytułem Selecta antiquit. capita.

† Bynkershoek w dziele swoiem Observat. juris Civilis. Schulting w przypiskach do dzieła Jurisprudent. Antejust. Heinekcyusz w zbiorze Starożytn. R. prawniczych ~~[illegible]~~ Justyniana porządkiem wykładanych. też samo i w Historyi Prawa [illegible].

† Hugona Historya lubo wiele posiada zalet potrzebuie iednak wiele obiaśnienia i w wielu mieyscach zbyt ciemna. Wyszło tłomaczenie francuzkie.

7 Nowsze dzieła są Zacharyego, Dabelowa, Berriat de St. Prix. — Grundriß der röm. Rechtsgesch. u. Dr. Karl Aug. Gründler. I. Band. Bamberg b. Kunz 1821.

‡ Beaufort malarz wielu pracowników szczególniej w Hollandyi, najznacznieyszym był z nich Saxius, kompilator bez gustu.

‡ Nie może z nim iść w porównanie: Die ältere Geschichte des röm. Staats u. W. Wachsmuth, Halle 1819. większą bowiem częścią wyjęte materye z Niebuhra przyznać, lubo gdzie niegdzie w mniej ważnych miejscach zdania jego zbija. Niebuhra Hist. jest na franc. przetłomaczona.

Bacha podziały

I, królowie II aż do XII. Tabl. III. do Jul. Cez. IV. do Hadriana. V. do Konstant. W. VI. do Theodor. Młodsz. VII. do Justyn.

Zacharyego podziały (Versuch einer Geschichte des Röm. Rechts Leipzig 1814).

1. od najdawnieyszych czasów aż do trybunów ludu 1.–260 U.C. II aż do wojny z Perseusem królem Macedońskim do 586. U.C. III. do Augusta 727. U.C. IV. do Konstantyna W. 324. P. Chr. n. V. do Justyniana 365. p. Chr. n.

stravere. 12) Nec ~~multum post~~ minus apparuere *Leves-ques* 13) et *Beaufort* 14) Galli, qui critice historiam Romanam illustrarunt. Ex Anglis praecipue *Ferguson* et *Gibbon* 15) in hac re elaborarunt; quorum ultimus in historia sua *Occasus Imperii Romani* summis laudibus JCtos Romanos effert. Hanc partem ejus historiae Hugo germanice vertit, adnotationibusque illustravit 16) quae gallice versa prelum mox relictura est. Reliquorum scripta, qui Historiam Juris Romani enarrarunt, recensentur a Haubold Inst. J. R. L. §. 14.

Omnibus tamen illis viris illustribus *Niebuhrius* palmam praeripuisse videtur, qui in opere illo supra citato, adeo sagax ingenium prodidit, ut nullus historicus recentioris aetatis, si artem critices spectas, eum adaequet.

In hoc tamen omnes qui historiam Jurisprudentiae Romanae tractarunt non conveniunt, quomodo ea dividenda sit.

Primus inter Germanos *Reitemejerus* fuit, qui (anno 1785. Gottingae) editae a se Encyclopaedia (et Historia juris quae per Germaniam usum obtinet) Encyclopaedie und Geschichte der Rechte in Deutschland Götting. 1785. ~~juris~~, historiam ejus internam intexuit. Divisiones tamen quas ille fecit, a primordiis Imperii Romani usque ad Praetores; ab eo inde tempore usque ad Augustum, atquae inde usque ad Hadrianum, et

12) Vide ejus librum supra cit:
13) Histoire critique de la republique Romaine Paris 1807.
14) Haubold §. 46. a. l. c. Sur l'incertitude de cinq premiers siecles de l'histoire Romaine.
15) Haubold §. 16. p. 23.
16) Cf. Haubold. l. c.

† Diese Eintheilung wäre eigentlich v. Gibbon hinst. in 44. Cap. seiner Geschichte.

inde usque ad Justinianum, pro lubitu factae sunt, itaque pro lubitu mutari possunt. Nos Hugonis†divisionem sequentes, 17) Historiam Juris Romani in quatuor periodos divisimus: *Ima* ab incunabulis Imperii, sive regni, ad leges XII. Tabularum† ~~450 ab U. C.~~ II. usque ad Ciceronem† ~~300.~~ III. usque ad Alexandrum Severum† ~~250. post Chr. nat.~~ IV. usque ad Justinianum† ~~554. post. Chr. n.~~ Distinctiones eas eo lubentius sequimur, quo nobis magis persuasum habemus, certius jus Romanum a legibus XII. Tabularum esse, quod sub praetoribus vagum erat. Tempore Ciceronis jurisprudentia formularia in usu esse desiit, et ab eo inde tempore theoretica invaluit. Minus recte itaque ab Augusto novum ordinem juris invaluisse Reitemeierus affirmat. Tempore Alexandri Severi, quo Ulpianus vixit, praeclarissima ingenia quae Jurisprudentiam illustrarunt exstincta vidimus; quae tempore Hadriani adhuc viguere. Qua ratione itaque ab eo novam periodum incipis? His causis moti, divisionem Reitemeieri reiicimus.

† ab U. C. 1.—300 sive ab 750—450. ante Christ. nat.

† ab U. C. 300—650. sive ab 450—100. ante Christ. nat.

† ab U. C. 650—1000. sive 100—250 post Chr. n.

† ab 1000—1300. U. C. sive ab 250—550. post Chr. n.

17) Commodius dividi posse Historiam puto in periodos sequentes: I. ab incunabulis regni usque ad legem Canulejam a. U. C. 309. II. usque ad Capitonem Atejum et Labeonem Antistium (Proculejanos et Sabinianos) qui sub Tiberio vixerunt. III. ad Ulpianum. IV. ad Basilium Macedonem an. 867. post. Chr. n; quam tamen divisionem cum incertus sim utrum Criticis probata fuerit, nunc sequi ausus non sum.

Quicunque verum de origine Urbis quaerit, mihi, ut fatear, visum est, universam amborum ordinum (patr. pleb.) inter se relationem cunctamque Romanorum historiam, si ultima ejus enodandae spe rejecta antiquam servamus sententiam, semper indissolubilibus fore difficultatibus. Quare mihi liceat sequi Niebuhrium (T. I. p. 236. 199) [cujus sententiam sprevit Hugo R.RG. §. 42. et alibi]; cujus verba sunt: principio illam regionem, ubi postea sita erat alma Roma, homines ex Etruria ingressi erant ferrea manu, incolisque, quos ibi invenerant, sibi subiectis, Urbem condiderant, agrosque huic circumdatos soli possederant. Mox vero per bellum et pacem ex finitimis populis, praecipue Latinis, magnum numerum sibi adiungebant, omnis generis homines, tam nobiles et divites, quam humiles et egenos: pars bello a Romanis capta erat, pars sorte sua vel Reipublicae statu non contenta, alii fugitivi vel exules Romam petierant, aliis denique placebat Urbis situs et conditio libera, quae civibus adscribebantur, ita ut brevi oriretur in Republica secretus veteribusque Romae possessoribus oppositus ordo liberorum hominum aequi inter se iuris. — Novi cives vero, cum, quae possederant, domi reliquissent, vel Reipublicae Romanae ex maxima parte tradidissent, plerique omnes pauperes erant, et brevi post tempus Müller. p 27.

‡ To wszystko co nam podaią Historyi o początku Rzymu iest niepewnym z przyczyn następuiących ‡

I, że sami Historycy Rzymscy prawie sami niewiarą co piszą n. p. Dionizyusz z Halikarnassu (I. 74.) wyprawiaiąc wiele o panowaniu królów Rzymskich sam wyznaie że Rzymianie dawni nie posiadali ani Historyków, ani podań historycznych czyli tradycyi. Pytam się więc, na iakimże fundamencie napisał Dionyzyusz swoią Histor?

II. że wszelkie pomniki iakiekolwiek bydź mogły z nispronemi zostały w czasie spalenia Rzymu przez Gallów, i że sami Historycy Rzymscy podług świadectwa Plutarcha wszystkie pomniki po odbudowaniu miasta odnowione za fałszywe i podrobione uważali. Rzymianie sami niemali swych Stawrysów. iak się to pokazuie z dyssputy Cicerona z Atykiem

III. że w podaniach historycznych autorowie godnieysi wiary, wcale co innego twierdzą iako Dyonizyusz i Liwiusz. n. p. Tacyt, Pliniusz i Polybiusz wcale inaczey opisuią woynę z Porsenną niż Liwiusz

IV. że się podania Historyczne n. p. Liwiusza i Dyonizego zdrowemu rozsądkowi sprzeciwiaią. Jakim bowiem sposobem wywodzi można Naród od zgrai Łotrów, który się zaraz w pierwiastku swoim dobrymi ustawami wsławił

Nayprawdopodobnieyszém iest więc zdaniem o początku Rzymian zdanie Beaufort, które Niebuhr bardziey rozwinął.

= Niebuhr utrzymuie że cała Historya Rzymska aż do bitwy nad iezioro Regillskim iest raczey Epopeią niż wierną Historyą, że się to pokazuie w całey obszerności uważaiąc rozliczne zdarzenia właściwe poezyi n. p. bitwa Horac. i Kuryac. Panowanie Serwiusza Tull. i iego śmierć. Zgon Lukrecyi i wypędz. królów. Okrucieństwo Brutusa nad własnemi dziećmi.

= podług rachuby Scaligera i Newtona założonym został Rzym 38. Olymp.

Chociaż nie mamy w naszych czasach iey Epopei, w formie iaką temu zatwierdził wierszy nadał Homer i Wirgili, pozostały iednak ślady, w pieśniach przy stole odśpiewywanych, znanych pod nazwiskiem nenia, o których Waler. Maxim II. 1.10. wspomina, że dla utworzenia pamięci sławnych mężów śpiewała ich młodzież, zapalaiąc się do sławy.

† Clodius apud Plutarchum (initio) disait, que cette perte (ce qui pouvait avoir été consigné dans les commentaires des pontifes) avait été generale, et regardait comme des oevres de faussaires tous les écrits de ce genre que l'on prétendait avoir conservés.

PERIODUS PRIMA

CAPUT III.

De origine Romanorum, natura et indole animi.

1 Stan kraju II. Urzędnicy wewnętrzne III. Stan prawodawstwa i prawnictwa. Każdy z tych podział

De Romulo ejusque fatis qui disputant, fallaces imagines captare mihi videntur, eo praecipue cum eos videam, adeo vera se loqui sibi placere, ut putares talia dicentes coaequales Romulo fuisse. Nostris temporibus exstitit vir, cum eruditione tum igenio conspicuus, celeberrimus *Niebuhr*, qui docuit, incertam Romanorum Historiam esse usque ad pugnam ad lacum Regillum an. 259, sive foedus 18 (cum Latinis ictum 19). Niebuhrius itaque affirmat, ab antiquissimis temporibus coloniam Latinorum ad ripas Tiberi conditam fuisse 20), eamque cum diu floreret ab Etruscis 21) (quos praevalentes opibus fuisse tempore belli cum Porsenna gesti ipse Livius memorat 22), occupatam esse 23). Secundum ejus oppinionem ea conditio victorum erat, ut partem terrae sibi ademtam, pos-

† cf. Levergues pref. XV. Ce qui peut étonner, c'est que Denys d'Halicarnasse, après avoir prononcé que les anciens Romains n'avaient ni histoire, ni fables qui en tinssent lieu, ait osé écrire, dans le plus grand détail, l'histoire des premiers siècles de Rome.

wyrznięte na słupie i za Cicerona (pro Balb. 23) istnieące

18) de hoc foedere cf. Niebuhr l. c. T. 1. p. 502. 370. T. II. p. 473.
19) Conf. l. c. Tom. I. p. 142. sqq. p. 181. 199. p. 323. sqq. 294. 295. 359. 367. Levergues T. I. p. 6.
20) De anno conditae Romae cf. Niebuhr. l. c. p. 170.
21) Niebuhr in addit. ad T. I. p. 182.
22) Conf. Liv. II. 9. Niebuhr l. c. p. 182. p. 218. 224.
23) Niebuhr l. c. p. 168. seq. p. 181. 346.

† Przymierze to pod następującemi warunkami zawarto: 1, że Lacyum wraśie odporu i zaręczeń nie przyjaciela Rzymu nie przyjmie ... do równey części w podziale zdobyczy należeć będą. 2, że się Rzymian znaydować ... na seymach Latyńskich odprawiających się przy zwłokach Ferentyńskich 3, ażeby zaporwany Latyn w Rzymie o zawarcie kontraktu w Lacyum nie podług praw Rzymskich lecz podług Latyńskich był sądzony; i nawzaiem Rzymianin w Lacyum zapozwany. 4, ażeby sprawy Latynów w Rzymie, a Rzymian w Lacyum w 10. dniach rozstrzygano. 5, ażeby na przemian dowództwo w razie woyny obydwa narody piastowały. – ...

† Fabius Pictor, qui le premier des Romains entreprit d'écrire les annales de son pays, au tems de la seconde guerre punique, fut très embarassé de ne trouver dans sa patrie ni aucun historien, ni meme aucun écrivain de fables qui tinssent lieu d'histoire. (Dionys I. 74.) Il adopta le recit de Dioclès. L. 7.

sidendam retinerent 24). In qua Niebuhrii opinione etsi non omnia probamus 25), in eo tamen cum illo consentimus, multa in antiqua Historia Romana falsa inveniri, cum plurimae res sint, in quibus ipsi historici Romani sibi contradicant 26).† Nos tamen si Niebuhrii opinionem sequemur, plurima explicata atquae enucleata habebimus, quae obscura forent, si in verba Livii jurare vellemus. Utcunque est, ipsos historicos Romanos sibi contradicere facile conjcies, si ea quae Plinius major et Livius de bello a Romanis cum Porsena gesto narrant conferre volueris 27). Deprehendimus praeterea Ciceronem 28) disputantem cum amico suo Attico, quo tempore Flavius scriba, qui fastos evulga-

24) l. c. p. 451. 236. 237. 258. 581. *sqq.* 450. 452.

25) Cf. A. W. Schlegel in Heidelberger Jahrbücher der Litteratur. Neunter Jahrgang IX. Heft. September. 1816. p. 357. ‡

‡ Die älteren Geschichten des Römischen Alterthums, W. Wachsmuth Prof. zu Halle. Halle 1819. 1 vergl. 20 ggr.

26) Cf. Schlegel l. c. Niebuhr l. c passim, praecipue p. 333.

27) Descriptioni hujus belli a vaniloquo *Livio* factae (Livius Histo. II. 9.) contradicit *Plinius* (Histo. Natu. XXXIV. 39.) dicens: in foedere quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim se comprehensum invenire, ne ferro nisi in agricultura uterentur. — Similiter *Tacitus* Hist. III. 27. urbem fuisse Porsenae deditam narrat. Quem locum *Ernesti* misere torsit. Id ipsum narrat *Cicero* Quaest. Tuscul. 3. 12. Adde inscitiam scriptorum Annalium Romanorum quam notavit. *Niebuhr.* l. 10. p. 427. t. I. eorumque contradictionem *Niebuhr.* l. c. p. 440. *Polybius* II. 18.‡

‡ Vespasien fit rechercher avec soin les inscriptions gravées sur airain, qui étaient restées ensevelies sous la terre depuis l'invasion de Rome par les Gaulois. On en découvrit trois mille (Suetonius in Vespas. 8) et l'on sut alors que Rome, loin d'avoir fait trembler Porsena, avait été obligée de se rendre à ce prince.

28) Cicero ad Atticum VI. 1.

‡ I. 6. II. 22. Orose III. 2. suivit Polybe, qui dit: Galli Romam captam incensamque tenuerunt et vendiderunt. Sueton (Tiber. 3) (Livius Drusus) traditur pro praetore ex Gallia retulisse aurum, Senonibus olim in obsidione Capitolii datum, nec, ut fama est, extortum a Camillo.

Tow, podzielemy w ten sposób

I. Stan Rzeczp.

1, stan kraiu
2, charakter mieszk. i ich podz.
3, Rząd kraiu, urzędnicy.
4, religiia i oświecenie publicz.
5, policya i finanse.
6, Woyskowość

II Prawodawstwo

1, władza prawodawcza iest Seym ten iak się odbywał
2, iak prawa stanowiono
~~3, prawa iłkraiowe rodzaiu~~

III. Prawnictwo

1, źródła prawa ustawy celniejsze i ustanowy: [illegible]
2, Nauka praw
3, Prawnicy.

Kowe słowa z Leeor przyniesione przydawa Festus v. Nancitor. v. Clypeum. O przymierzu mówią Dionys VI. 95. Livius II. 22. Cicero pro Balbo 21. Festus s.v. praetor.

† <u>Rome</u> jetta les premiers fondemens de sa gloire en se mettant à la tête de <u>la confe-</u>
<u>dération</u> latine. Les Romains ne formoient qu'une <u>horde</u> <u>des barbares</u> ignorans;
mais il y a lieu de croire que ces barbares avoient <u>les dispositions</u> <u>les plus</u> <u>heureuses</u>
pour devenir une nation accomplie: Ferguson I. 1. Szczególniey powiększyli swe władzę
przez zburzenie Albylongi, i połączenie się z iey mieszkańcami.

[illegible] Tacit. Annal. XI. 24. [illegible]

vit vixerit, utrum ante leges XII. Tab. an post eas conditas. Quapropter eo lubentius opinionem Niebuhri sequimur, quo scimus, ipsos Romanos credidisse, se a variis populis Italiae originem ducere. 29) Itaquae a latronibus, et id genus hominum Romani derivandi non sunt, ut multi volunt, cum ab ipsis incunabulis regni praeclara instituta et leges apud eos viguisse tradantur. Parum autem Romanos id observasse, utrum quis claris parentibus ortus in Urbem migrasset, utrum servus, postea vero manumissus, inde apparere puto, quod nullum discrimen sit apud eos in jure familiarum tam hominis *liberi* quam *servi*; quum filii et servi empti apud Romanos in potestate patris familias essent, et servi manumissi, eodem nomine ac ipsi filii, nomine nempe manumissoris, vocarentur, id est nomine gentilitio, quod in *jus* terminabatur. Hinc facile adparet, cur ab antiquissimis temporibus admodum coelibatui dediti Romani deprehendantur. Ut autem servos suos manumitterent, multis rationibus movebantur. Quarum praecipuam puto, quod manumissus servus semper patronum suum, id est manumissorem, colere eumque si opus habuerit adjuvare, tene-

29) Tacitus Annal. IV. 65. — Suetonius in vita Tiberii Cap. 1. — Livius II. 1. Niebuhr. l. c. T. I. p. 216. T. II. p. 529.

convenarum turba pastorumque

retur. Cum autem Romani saepius bella gererent, stipendiaque nisi liberi homines facere possent, paterfamilias, ut eo tutior domi sederet, servum manumissum in bellum mittebat, haud frustra sperans, eum praeda onustum cum bello confecto reverterit, sibi suisque magno lucro fore. Ita tempore sequiori, cum congiarium libertinis

Si accuratius ipsos Romanos consideramus, magnam similitudinem inter eos et Dores Laconicos inveniemus, quibuscum, iis dico qui Italiam inferiorem sive magnam Graeciam incoluere, ab antiquissimis temporibus necessitudo intercesserat 30). Non patiebantur aeque hi atque illi homines varios, quales Athenienses fuerunt, ipsique Romani neque ita leves ut Galli, neque ita pigri ut Germani erant, 31) sed, ut viros decet, graves et pene dixerim rigidi; quod ad augendam et formandam eorum Jurisprudentiam admodum contulit. Non omnino tamen castitas morum apud eos deprehenditur, imo gens haec quam maxime libidinosa fuit, ut ipsi eorum Historici id tradunt: v. c. Valer. Maximus VI. 1. Unde apparet, qui factum sit, ut gentes antiquae Romanae brevi interirent. Plurimi is a Romanis

Zu den Knabenliebe wurden die ersten Römer von den Hetrusken und Griechen angesteckt. Timon und Theopomp (ap. Athenaeum XII. p. 517) beschreiben die Ausschweifung und Wollust der Hetrusker. Um dieselbe Zeit (A. U. C. 445.) studirten die römische Jugend in Hetrurien Livius IX. 36.

30) Non tamen inde conjicerem, Romanos fuisse colonos Graecos, ut affirmat Ritterus ad I. G. Heineccii Historiam Juris Romani. Argentorati 1765. p. 2.

31) Taciti Germania 17. 28.

~ etiam daretur, multi ideo manumittebantur, numeroque civium inferebantur, ut ipsi ~~domini~~ patroni quoque cum clientibus suis frumentum publicum participarent. cf. auctores apud Dirksen. C. A. II. p 182. n. 83.

ⱡ U Rzymian wyrazy civis i wyraz miles, były iednoznaczne, równie i u Germanów.

ⱡ Od samego początku Rzeczypospol. lubili Rzymianie i Lacedemoncz. wzgórki zamieszkiwać; u obydwóch narodów woyskowość szczególniey poszanowana; dawny ięzyk Łaciński ma wiele podobieństwa do Dyalektu Dorycznego.

ⱡ nie rozumiem dzisieyszych Francuzów, lecz dawnych Gallów, iak ich Cezar opisał.

I Tacyt tak opisuie Germanów: Quoties bella non ineunt, (non) multum venatibus plus per otium transigunt dediti somno ciboque. Totos dies juxta focum atque ignem agunt. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. — Zachariae (de originibus juris Romani ex jure Germanico repetendis Heidelberga 1817) Romanos et Germanos inter se comparando ita dicit: De moribus hoc tantum notare placet utramque gentem et studio libertatis et honore feminis (matronis, virginibus) habendo fuisse celebrem.

Liczne mamy dowody o okrucieństwie Rzymian 1, okrutne obchodz. z dłużnikami. 2, zakopanie żywcem panien Westalek. 3, poświęcanie na ofiarę ludzi. Po wojnie Peruzyj. kazał August 300 zamordować niewolników na ofiarę cieniom Juliusza Cezara Sueton. in Aug. 15. Za czasów Aureliana w Rzymie dla Jowisza Laciaris ofiarowano człowieka.

† Dwojakiego rodzaju fanatyzm panował u Rzymian 1, fanatyzm wolności który wiele zdrożności w Rzeczp. sprawił 2, fanatyzm samolubstwa, który ich zaślepiał na wady własne. Pierwszym fanatyzmem powodowani chwalili okrucieństwo Brutusa i Manliusza; drugim zaślepieni ~~[illegible]~~ nie wahali się nawet i przysięgi łamać byle sobie dogodzili, gdy przeciwnie czyniącym to samo nieprzyjaciołom wiarołomstwo wyrzucali n. p. w czasie wojny z Samnitami w górach Kaudyjskich otoczeni, i w czasie wojen z Hanibalem.

I stąd sposób mówienia w Łacińskim języku pendere, zamiast <u>numerare</u>.

Les Romains avaient le double fanatisme d'un amour de liberté qui fit naitre chez eux les plus grands desordres, et d'un amour de leur patrie qui leur faisait trouver honnetes et beaux les moyens le plus odieux d'en augmenter la grandeur et la puissance. Par le premier de ces deux fanatismes, ils elevaient jusqu'aux cieux la gloire du Brutus; par le second ils ont loué la fausseté que Rome se faisait gloire d'employer. L. XXXVI. 52

fiebat qui uxorem ducere vellet. Ut apud omnes barbaras gentes ita apud Romamanos quoque fides maxime colebatur, Polybio libro VI. c. 56. auctore: *in Graecia legibus sua promissa homines obligare, apud Romanos verbis*, dicente. Hinc crudeles illae leges contra inopes debitores, qui aere alieno obligati fidem creditoris fefellisent 32). Proverbium Romanis erat 33): *largitionem fundum non habere* quod et Polybius testatur 34), qui ait, *dona ultro sibi offerre cives Romanos non solere, neque nomen contractum exsolvere ante diem constitutam.* A primordiis rerum bello gerendo et agricultura occupabantur; diuque majoris pretii homines ruri degentes quam urbem incolentes illis erant. Cum mercaturae dediti olim non essent, non cudebant pecunias, sed massa aeris, id est aere, loco pecuniarum utebantur 35). Seriori tempore cum saepius bella gererent armaque ex aere fabricarent 36) rarius id quam argentum apud eos inveniebatur. Omnia animalia quae agro colendo inepta essent, *fera* esse seu *bestias* di-

32) conf. Dissertatio nostra: *Comparatio legum Solonis et Decemviral.* Varsaviae 1819 p. 6.

33) Cicero de Offi. II. 15.

34) Polybius XXII. 3. nec minus VI. p. 693. XXXI. p. 1459. 1460.

35) cf. auctores, quos Niebuhr l. c. T. *I.* p. 269 p. 270 citat.

36) Niebuhr l. c. T. I. p. 271.

Polyb. in Exc. Peiresc. qua in urbe nemo quidquam alteri sua sponte donat, et ne unum quidem talentum ante praestitutam diem solvit, et unusquisque pecuniae utilitatem in tempore colligat.

cebant, eaque rebus nec mancipi adnumierare illis placuit, quod Ulpianus in fragm. XIX. l. testatur. Auch [illegible] oder [illegible]*

CAPUT IV.

Quomodo dividerentur?

Omnes homines apud Romanos dividebantur in homines *sui* et *alieni* juris. Peregrinos, quos neque sui, nec alieni juris esse Romani dicebant, diligentissime a finibus suis arcebant, hostes eos appellantes 57). Persuasum enim omnes antiqui populi sibi habebant, vicinas et longe positas gentes, quae foedere secum junctae non essent, hostili animo erga se esse, ideoque hominem ad se inde delatum interficere vel in suam potestatem redigere sibi licere. Savigny I. 92. Bildung.

Observandum quoque est Romanos putasse, duplicis generis homines nasci, *liberos* et *servos* Putabant praeterea etiam liberos inaequalis conditionis esse, respectu *sexus* et *aetatis*. Discrimen tamen id magis in *viris* quam in *foeminis* observabatur, quae sub perpetua tutela apud Romanos degebant, cum contra mares patre exstincto sui juris fierent. Attamen conditio foeminarum Romanarum non adeo misera fuit

57) Cicero de Off. I. 12.

bei Völkerschaften, die keinen Handel treiben, sind die Wörter „Fremder und Feind" gewöhnlich gleichbedeutende Ausdrücke. hostis priscis Romanis temporibus idem designabat quod hospes sive peregrinus. postea vero, cum Roma bellum cum omnibus fere populis finitimis gereret, genuina significatione deposita, illam perduellionis sive adversarii assumsit. Euler. l.c. p.17.

7 stand Lebensstrafe, oder gemeiner Diebstahl wurde als bloßes Civil oder Criminalverbrechen betrachtet. Paul. R. S. VI. 10. Coll. L. M. et R. VII. 11.

† Panował iednak zwyczay: że wolno mężowi ustąpić żony swoiey komu innemu na pewny czas, wydzierżawić ią lub sprzedać. Według świadectwa Strabona było to od dawna zwyczaiem, którego nawet Cato młodszy użył.

† nie tylko Rzymianie, lecz większa część narodów italskich miały klientelę n. p. Etruskowie, Sabinowie Latynowie Wachsmuth p. 104.

Liwiusz utrzymuie, że patrycyuszem ten się nazywał, który ród swoy od <u>oyca</u> wywodził, qui patrem ciere possit. Na to się zgadzam chętnie, pytam tylko, co rozumiał Liwiusz przez słowo pater; czy tylko oyca naturalnego, czy także i oyca przysposobionego? Że nietylko naturalnego oyca nazywali Rzymianie pater, łatwo się przekonać można, zważaiąc na usamowolnienia Rzymskie.

quam Graecarum, quae seclusae a viris in diversis partibus aedium vitam transigebant, cum contra apud Romanos matres familias vices mariti in rebus domesticis gerere solerent 38). *Affines matrum familias* non adeo aestimabantur, quam *affines patrum* familias qui *adgnati* dicebantur; quapropter in omnibus rebus, respectu juris privati *cognatis* sive *affinibus matris* familias praeferebantur. Erant praeterea apud Romanos qui licet sui juris essent, liberi esse non putabantur sensu juridico, quibus nec lege agere nec alienare licitum fuit, nisi curatore auctore. Tales erant *furiosi* et *prodigi*, 39) quorum mentio jam in XII. Tabular. legibus occurrit. Unde patet non adeo frugi homines antiquos illos Romanos fuisse, ut vulgo perhibentur. Nec minus id observandum est, jam in XII. Tabularum legibus hominum *intestabilium* sive perfidorum mentionem occurrere.

Dividebantur quoque Romani in *patricios* et *plebejos*, et rursus in *clientes* et *patronos* subdividebantur, ita ut etiam plebei homines possent appellari patricii. Patricios a verbo *pater* nomen trahere dubio caret. Quam ob rem errare eos puto, qui plebejos homines patricios fuisse

38) Niebuhr l. c. T. I. p. 317.
39] Hugo Roem. R. Geschichte §. 40.

negent. 40) Rem paucis absolvam. Supra monuimus quam ob causam saepius quam aliae gentes servos suos Romani manumittere soliti fuerint. Libertati aliquem reddere est ac si vitalem hominem feceris, cum servus qui alienae potestati est subjectus, respectu juris vivere non putetur. Jure itaque meritoque servi dominos suos, qui se manumiserunt, patronos suos, id est patres appellabant, progeniem eorum *patricios*, sive filios patronorum suorum, vocantes. Qui itaque apud Romanos hominem vel a se vel a Majoribus suis manumissum non habuisset, patricium sese appellare non potuisse, equidem affirmaverim. Cum autem nobiles solum manumittere apud Romanos putari nequeant, adparet, etiam plebejos patricios vocari potuisse. Huic opinioni tamen Livius I. 8. et alii Historici contradicere videntur, qui dicunt: Romulum centum ex senatoribus elegisse, quibus cura plebis esset eosque patres appellasse. Quae ego verba Livii duplici modo explico, arbitrioque aliorum relinquo, utram malint probare. Verba Livii si recte observamus non contradicentia nobis videbimus, nihil enim aliud Livius dicit, nisi: Romulum voluisse ut centum illi senatores electi, talem curam erga plebem

40] Niebuhr l. c. T. I. p. 235, ibidem Festus s. v. *Patres*

7 Wachsmuth ciągle to zdanie utrzymuje: że patrycyuszowie byli szlachtą w znaczeniu dzisiejszém; że do godności ich myśli doprowadzić historie. — Patricii fuisse videntur, qui primis urbis conditae temporibus, majorum splendore, opibus, humanarum et divinarum legum notitia, praeclari erant. de Schroeter p. 28.

7 Patres senatores ideo appellati sunt, quia agrorum partes attribuebant tenuioribus, perinde ac liberis propriis — Ceterum patricios inde nomen suum accepisse existimem, quod clientibus patrum loco essent. Zachariae l.c. p. 16. n. 32.

‡ Potwierdzane osoby na Seymach do sprawowania urzędów nazywali się magistratus wyiąwszy pontifices których uważano za homines privati. cf. Muret oper. T. II. p. 539. –

† Obowiązkami iego były 1, dowodzić woyskiem 2, sprawować obrzędy relig. (Festus v. ordo sacerdot.) 3, sądzić sprawy 4, rozpisywać podatki, w ich pobieraniu z ustanowionego szacunku dóbr (census) ȝ Serw. Tull. – Po śmierci króla zastępował iego mieysce Interrex, obieraiący go na wniosek senatu (Dionys. III. 1. 36. 46.). ‡

‡ Ponieważ nie pewno iest czyli dawniey panowali w Rzymie królowie lub nie, przypuszczamy za rodzay naydawnieyszy rządu arystokracyą właściwą t. i. nie plutokracyą. Ta arystokracya zamieniła się przez ustawy Serwiusza Tull. na plutokracyą. O liczbie senatu także nie wiadomo, bo czyż się spuścić można na Liwiusza?

‡ Po królu nastąpił 1, Tribunus Celerum zastępca króla, zwołuiący lud w iego nieprzytomności (Liv. I. 59.) 2, praefect. urb. zastępował mieysce króla w czasie woyny. Królowi towarzyszył Trib. Celer. (Tacit. Annal. VI. 11.) 3, Wspomina Tacyt że Brutus po wypędz. królów wznowił kwestury; skąd się przekonywamy że kwestor. iuż byli znanemi za królów. Imię ich pochodzi od quaerere, albowiem iak mówi Varro de L. L. p 24. conquirebant publicas pecunias et maleficia quae triumviri capital. nunc conquirunt. Podług Zonar. (VII. 13) tak samo czynili. Za powiększeniem interessów skarbowych nie trudnili się sprawami kryminalnemi. ȝ lex Titia r. 309. U.C. ustanowiono zamiast dwóch, czterech, a nakoniec ośmiu. V. wieku U.C.

Magistratus habebant imperium, quod lege curiata iis dabatur, idque in imperando, in iure dicendo, referendo, auspicando, positum erat. Duo priora in foro exercebant, edicendo, vocando, prehendendo; ad quod lictoribus viatoribus servisque publicis utebantur. Duo posteriora in curia. Heineccius IV. 6. 5.

[illegible]

‡ Curia oznaczała zgromadzenia pierwotnych obywatelów Rz. (gens, genus toż samo cf Gell. V.27. Cic. Brut. 16.) Curia Rz. miały 1) swoje własne naczelnika, skąd pochodzą niewiadomo 2, role swoje wyżsi zwierzchnicy 3, naczelników Curio, Curio Maximus 4, miejsce do schadzek gdzie ofiary czyniono i naradzano się. Podług wszelkiego podobieństwa, były kurye kurzeraczami których dozwolenie obrzędy religijne, skąd wyłączenie od nich plebejów Niebuhr II. p.35. przypuszcza do nich i plebejów Schulze p.31.

‡ Ważne sprawy Rzeczp. nie rozstrzygano jak tylko na Seymie Comitia. Lud schodził się podzielony na okręgi curiae, skąd Comitia curiata. Szczególniej schodził się, dla rozstrzygania o sprawach religijnych; po wypędzeniu królów, najwyższa władza nie mogła być udzielona (imperium) jak tylko za poprzednim zezwoleniem Seymu (Lex Curiata).

dont on fait honneur à Romulus, il était defendu de tuer ou de mettre en vente, dans les villes conquises, aucun captif en age de puberté. Ils etaient admis dans la ville des vainqueurs, ils en devenaient citoyens, et Rome envoyait dans la ville conquise une colonie 29 qui la rendait romaine.

adhiberent, quali patres illi suos clientes fovebant. Praeterea putari potest, non adeo frequentem numerum plebejorum fuisse, qui aeque crebre ac nobiles manumitterent. Hi etsi patricii appellabantur a clientibus suis, ob frequentiorem numerum tamen saepius nobilibus quam illis illud nomen inhaesisse recte me judice dixeris. Romulus itaque cum illis curam plebis commisisset, patricios eos adgnovit, quo nomine nisi ab hominibus sibi deditis eousque appellabantur Hanc interpraetationem ipse Livius affirmat qui ait: exactis regibus Brutum centum ex equestri ordine elegisse, sive inter senatores conscripsisse, addita distinctione *minorum*, qua ab illis, quos ei patres *majorum gentium* appellare placuit, different. Par une institution politique

CAPUT V.

De *Magistratibus*

Imperaveritne olim Romae reges, nostrum non est inquirere. 41) Hanc itaque rem investigandam Historicis relinquentes, addimus: Romanos a primordiis unum, appellatum *Regem*, eligere solitos fuisse, qui cum *Senatoribus* et *Populo* summam rerum moderaretur. Conveniebat populus

41) cf. Niebuhr I. p. 172. 178. 180.

romaine. Ce fut une des principales causes de l'agrandissement de Rome. Les Spartiates, au contraire, virent chaque jour diminuer le nombre des citoyens, et pour en avoir perdu quatre cents à la bataille de Leuctres, ils ne purent jamais se relever.

Stósownie do liczby X. miast Latium (Wachsmuth. p 197 nota 24) z których powstali Rzym. dzielili się na 10 Dekuryi, we względzie religiynym. Na czele każdey Curii stał curio odbywaiący ofiary. W te Kurye pozwoływani byli, uważani w do

(pleban le Curé)

in concionem de re publica deliberaturus, in *tres tribus* 42) divisus, quarum unaquaeque in *decem Curias*, quaelibet vero Curia in *decem gentes*, ut Niebuhr 43) putat, dividebatur. Ne autem magna frequentia hominum conciones, sive Comitia turbaret, Servius Tullius sextus Romanorum rex ex facultatibus bonorum cives censuisse dicitur, ita, ut illi, quibus maximus census esset, summam rei tenerent. 44.)

Quae causa Romanos impulerit, ut loco unius regis duos crearent, non curamus. Hoc tamen addo, in republica Romana foeminarum causa vel iisdem ansam dantibus, mutationes pro maxima parte omnes ~~factas~~ fuisse. Ut enim *Lucretia* eijciendis regibus, ita *Virginia* expellendis Decemviris et M. Fabii Ambusti filia Consulibus e plebe creandis, causa fuere 45). Utcunque se res habuit, monuisse sufficiet: Romanos perosos potestatem unius duos creasse, *Consules* nempe, quos ne per omne vitae tempus potestatem suam exercerent 46), in singulos annos designabant. Nomen eorum unde fluxerit, ipsum verbum *consulere* indicat. Veteres enim Romani pro *consu-*

(margin: factas)

42) Niebuhr l. c. T. I. p. 256.
43) l. c. T. I. p. 223. 229. sqq.
44) Reliqua videantur apud auctores, quos Niebuhr l. c. T. I. p. 220. sqq. citat.
45] Livius VI. 34, 37. -- Beaufort l. c. II. 10.
46] Niebuhr l. c. T. I. p. 206.

Suivant l'usage les consuls commandaient de deux jours l'un. Livius XXII. 41. 45. Dionysius X. 50. Ponieważ urzędnicy wyżsi zastępowali niejako mieysce Królów, starano się ile możności ~~[illegible]~~ ich władzę obciąć. Tak postanowiono później (r. 489. u.c. p lex Marcia) żeby Cenzorowie raz tylko w życiu urząd ten sprawowali. Także po latach dziesięciu (r. 413. u.c.). żeby nikt nie sprawował dwóch niższych urzędów, nie starał się o wyższe, a nawet nikt nie miał lat ~~[illegible]~~ prawem przepisanych (r. 574. u.c. lex —

‡ rodu (Luceres [Etrusk.], Ramnenses [Latyn] Tatiens [Sabin od Tatiusz]) Rzymianie, nie maiąc wzlędu na liczbę w szczególności, i ci wałczyli razem i od trzech tych narodów dzielili się na tribus. Imiona ich były celeres, później equites zwani. (Wachsmuth §. 191-199). Wotowali w centuryach plebs i patricii

† Dzielili się Rzymianie na trzy oddziały (tribus, regio) uważane geograficznie, t. i. Kray Rzymski podzielono w pierwszych latach na trzy okolice, a ci wszyscy który tam grunta posiadali należeli do obrad tey̆że okolicy. Poddziały w każdey takiey okolicy były przez tego, t. i. uważaiąc każdy oddział geograficznie dzielił się na 10 poddziałów, zwanych curiae, a ten znowu się co do prawa prywatnego na 10 innych poddziałów nazwanych gentes dzielił.

† Podług przepisów Solona dzielili się na 4 klassy (500, 300, 150, mniey lub nic, drachm); w Rzymie na klass sześć. Klassa I. miała centur. 98. II. 21. III. 21. IV. 21. V. 31. VI. 1. Zatém klassa I. miała centuryi więcey niż inne wszystkie

‡ Powszechném zdaniem u starożytnych było że nikt oyczyzny dobrze bronić nie będzie, kogo mocne węzły z nią nie wiążą, i kto w upadku swey oyczyzny, własny swóy upadek znaydzie. Dla tego nie posiadaiący nieruchomości nie mogli wszystkiego sprawować. Tak podzielił Servius Tull. obywateli Rzymskich iak Solon Ateńskich. ‡ Powiada Dyonizyusz z Halikarnassu (księga IV.) że każdy obywatel musiał przysięgać: czy wszystko podał do census, czy cały maiątek? Żeby więc był pewnieyszym dochodów i wydatków swoich, utrzymywał księgi domowe nazwane rationes domesticae, lub codices expensi et accepti. Księgi te iako nayświętsze strzegli z familii, były one im niejako pomnikiem oświadczeń nadziadów (Cicero in Verrem I. 23. pro Rosc. Com. 2.); z nich to iedynie przekonać się można było o stanie maiątku Cicero pro Cluent. 30. — Spis powtarzano co 5 lat, przeglądaiąc oraz armią (lustrum), i robiąc ofiary nazwane (suovetaurilia.) Formułę przysięgi przy census, podaie Varro de L. L. V. 9. pr. — Jeżeli który z królów Rz. to raczey Serw. Tull. godzien wspomnienie, wpadał on wszelkie przymioty azby się stał Solonem Rz. przez ustanowiony census porównał patryc. z pleb. we względzie polityczn.; potrzymał położenia więcszkie z mieyskiemi ściśley iak dawniey; wzmógł kray przez szacunek dóbr dziedzic, bo i we względzie finansowym, (im kto bogatszy tém także do dobra publ. przyczyniać się musiał), i we względzie woyskowym, (bogatsi lepiey uzbroieni być musieli). Żołnierzom do służenia konno a ubogim zyznaczył do pobierania (10,000 asses pobierali później Liv. V. 7, skąd się pokazuie że nie była to bogata część ludu ieźdźców składaiąca) od niezamężnych przy podatek. ‡ Ta o feymach p. 34.

(vitia annalis). Żeby nie sprawował urzędu nad rok ieden. Ażeby sprawuiący urząd woyskowy nie sprawował oraz administracyinego, będąc w kraiu. Jeżeli który urząd składał się

Ɇ w dyktatorze to jest szczególniejszem iż władza jego nie ściągała się do patrycyusz. ale do pleb. bo tez i dla ich poskromienia bywał wybrany.

ǂ Zgoła plebeiusze prawie grunta posiadali na których utrzymanie musieli brać pożyczkę od kapitalistów patrycyuszów. ~~Livius~~ IV. 401. (ważne miejsce!) podatków na wojnę (tributum) składano z pól w własności będących, których albo wcale nie mieli Patrycyusze, albo bardzo który jak Cincinat, Manlius (III. 13 Liv). Grunta będące skarbowemi (ager publ.) posiadali patrycyusze 10 proc. płacili z nich, płacąc oraz tributum z domów, skąd. Nigdy więc tyle skłodować nie mogli w plebeiusz.; bo z nabytego gruntu wcale nie płacono 10 proc. (agri decumani).

I — Niebuhr na dowodach historycznych wsparty utrzymuje: że trybunowie już od dawna u Rzymian ustanowionemi byli, t. j. już od czasu podziału Rzplitej. na tribus.

— — Z tego względu lepiej była urządzona Rzplita. Rzymska niż Ateńska. Wolno bowiem było w Atenach każdemu z Obywateli przemawiać do ludu, a stąd powstali Demagogowie. W Rzymie tak jak dziś w Anglii uważano to za zdradę Kraju.

z osób których n.p. konsulów, losowano kto ma władzę wojskową, kto ~~miał~~ administracyjną wykonywać. Kto sprawował urząd wyższy brał w nagrodę tak zwane jus imaginum; a przez tego był nobilis, która to sława i na następców jego spadała; stąd homines novi. — Dzielili się przez tego na majores, minores, stósownie do auspicia, jakie który przy swoim urzędowaniu zachowywał; na ordinarii, (dictator i interrex) extraordinarii. — Oprócz króla był naczelnym urzędnikiem Senat (summum consilium, dominus consilii publici) a lubo władza jego (która po wygnaniu królów do wielkiego doszła stopnia powagi) została ~~bardzo~~ ograniczoną za wolnej R.p. przez trybunów, jednakże jakiż pomimo tego powagę miał nawet stąd już przekonać można, że arbitralnie wyznaczać mógł dyktatorów.

— Konsulów zastępcami w czasie wojny byli tribuni militum cum consulari potestate. — Konsulów władza była ograniczona przez lud i senat.

†) Prócz konsulów, ważnym był także urząd Censorum od r. 315 U.C. ustanowiono dwóch, aby czuwali na obyczaje obywateli Rz. Trudnili się wydzierżawieniem dóbr narodowych, zawiadywali placami publicznemi. Z początku wybierano ich na lat 5. później po lex Aemilia r. 320 U.C. na lat 1½. Trwał ten urząd aż do upadku Rp. gdzie przeszedł na Cezarów, pod tytułem praefectura morum.

‡ Iisdem ultra unam noctem abesse Roma non licuit (Gellius III.2.) Hac seditione plebs impetravit patrocinium quoddam sacrosanctorum Magistratuum, Tribunorum Plebei. Sperabat enim hos sibi legitimam praesidiorum esse tutelam contra illegitimam foeneratorum vim et crudelitatem, ita ut certe iniustitia iuris ipsis non amplius exitio esset. Dionysius (VI. 83) et Zonaras (II.1.) in conditionibus pacis consentiunt: aes alienum debitoribus, qui solvere non potuerint, remissum et, quicunque nexi fuerint, liberatos esse. Haud abhorret a Livii ingenio, eam hanc rem, quamvis minime ipsi ignotam silentio praeteriisse. Müller p 31.

lo dicebant *conso*, ut videre licet ex Etymologico Vossii s. h. v. Quae derivatio magis placet, quam illa Niebuhrii 47) et Hugonis 48) a verbo *consens*, quod ὕπατος graece audit, *consules* Romanos nomen ducere affirmantium. Alter consulum, senatores et collegam quaerebat, id est de re publica consulebat, qui si contradixit, illius sententia reiiciebatur, cum apud Romanos usu receptum esset *prohibentis meliorem conditionem haberi* teste Appiano de bello Civili I. 12. III. 50.

Perpetua bella quae Romani gerebant causa ultimae miseriae plebejorum, ob devastatos agros fuere, quae ultimis agitata malis novum magistratum creavit qui se defendere posset contra vim patriciorum et ipsorum consulum, qui, utpote patricii, cum illis in miseram plebem cruciandam sese conjurasse videbantur. Tribuni plebis 49) itaque creati sunt 50) et quidem *sacrosancti* 51) quo tutiores contra impotentes patricios forent. Horum autem ideo hic mentionem fecimus, quia auctores erant *plebiscito-*

47] l. c. T. I. p. 324.

48] Roem. R. Gesch. §. 46.

49] de origine hujus Magistrat. cf. Niebuhr I. p. 257, 373, 426. ibique citatus Dionysius.

50] praeter quos nemini populum alloqui licuit. Niebuhr. l. c T. 1. p. 422.

51] de poenis in sacrosanctos cf. auctores quos Niebuhr l. c. T. I. p. 342. citat.

Sacrosanctus i.e. inviolabilis, czyli ten który zgwałconym być nie może, gdyż inaczej popadłby gwałciciel karze śmierci polityczney t.j. w konfiskowaniu dóbr. Kary u Rz. jak i innych dawnych narodów. Zmierzały do ubłagania bóstwa, stąd i słowo supplicium, supplicare. Dla tego zbrodniarz był niejako na ofiarę bóstwu zelżonemu oddany, sacer esto, którey to ofiarę każdy zadać mógł. Welcker die [illegible] p. 530.

* jusque au dernier moment, on n'était pas assuré du succès, car il suffisait qu'un autre augure se présentât, et qu'il prononçât les mots: à un autre jour; aussitôt l'assemblée était dissoute. L. 201.

rum.† Plebisicta primum obstringebant plebeios, postea vero patricios, de qua re haec apud Gaium comment. I. 3 legimus „Lex est, quod populus „iubet atque constituit; plebiscitum est, quod „plebs iubet atque constituit: plebs autem a po„pulo eo distat; quod populi appellatione uni„versi cives significantur, connumeratis etiam „patriciis; plebis autem appellatione sine patri„ciis ceteri cives significantur.± Unde olim pa„tricii dicebant, plebiscitis se ° non teneri, quia „sine auctoritate eorum facta essent, sed postea „lex Hortensia lata est, qua cautum est, ut ple„biscita universum populum tenerent, itaque eo „modo legibus exaequata sunt." ₮

Caeterum momendum est, fuisse duplicis generis tribunos. Alii enim tribuni erant *praefecti tribubus*, ₮ alii *defensores plebis.* Hi etsi ordinarie creabuntur, tamen *magistratus* esse non putabantur, cum illis mulctam indicendi jus non esset. 52)

CAPUT VI.

Fontes antiqui juris

₮ De origine 53) antiquissimarum legum apud Romanos caute perscrutanda ea sunt, quae hi-

52] ~~cf. Niebuhr~~ l. c. T. I. p. 417. T. II. p. 69. 156. ₮
53] de iis cf. Ritterus ad Heineccii librum citatum p. 15. sqq.

sto-

₮ Ci byli rewizorami i dozorcami poddziałów kraju, spisywali podatki etc. byli podwładnemi urzędników.

± Duplex est verbi plebis significatio (quanquam id negare videatur
° Ĝ. 4. J. de J. N. G. etc. Gell. XV. 27.), altera, qua plebeii a patriciis distinguuntur, altera, qua omnes cives Romanos sed ut singulos complectatur, ita ut verbum posteriori significatione acceptum non nisi gentes patricias excludat. Quodsi comitia tributa plebis fuisse dicuntur, posterior verbi et est et fuit significatio. Facit huc locus A. Gellii X. 20. (Zachariae l. c. p. 21.).

— Plebiscita skąd początek wzięły i dla czego plebeiusowie utworzyli nowy rodzay Seymów, wiadomo. Nazwisko to nie ma nic poniżaiącego (scitum plebi); chciał przez to okazać lud: że iako Senatus ma swoie consulta, tak i plebs swe scita, i że połączenie obydwu dopiero stanowi (lud) populum.

7 Znanemi także byli Quaestores pod królami; ponieważ Brutus po wypędzeniu królów miał odnowić Kwestorów, czyli podskarbich (Tacit. Annal. XI. 22). Nie zdaie się iednak żeby ten obowiązek mieli dawniey kwestorowie, lecz raczey: duumviri perduellionis, t.i. kommissya wyznaczona przeciw parricidom. Później dopiero oddano im skarb pod zarządzenie, a ponieważ odtąd zwiększyły się ich czynności, dla tego w przypadku wymierzano pewną kommissyą dla sądzenia zbrodni (Livius VI. 20. Cicer. pro Rabir. 5.) Warro de L. L. p. 24. Quaestores a quaerendo qui conquirerent publ. pecun. et maleficia. quae triumviri capital. nunc conquirunt.

— — Mylą się którzy utrzymują że trybunowie byli uważanemi za Urzędników Rzplitej. Nie mogli bowiem nakazać kary (multam dicere) wykraczaiącemu, lecz wzywać trzeba było lud, aby przystał na ~~propozycyą~~ (multam irrogare). Stąd Liwiusz II. 56. nazywa trybunów ludźmi prywatnemi. Mogli zwołany lud wezwać do opuszczenia seymu: si vobis videtur discedite Quirites (Liv. II. 56.); nie mogli im nakazać zgromadzenie opuścić. To wszystko atoli przewyższało wyrzeczone przez nich veto. Zasiadali w senacie iuż od r. 310. U. C. w którym to miał Canulejus mowę w senacie. — Lubo trybunów prawo intercessyi było z iedney strony szkodliwe, z drugiey iednak użyteczne. Sam Cycero który w wielu pismach swoich trybunów gani, powiada de Leg. III. 18. Impedire enim bonam rem melius, quam concedi malam. Tamże III. 4. Intercessor malae rei salutaris civis esto.
‡ przeciwnie sądzi Bach-

‡ tak wewnętrznie iako i zewnętrznie n.p. wybór urzędników, stanowienie praw, stanowienie pokoiu; woyny.

7 Już się powiedziało wyżey, iż do zarządzania Rzplitej wpływał król Senat i lud. Na seymie rozstrzygano to wszystko co dotyczyło do dobra kraiu, ‡ a nawet i od czasu Tulliusza Hosti-

— dzieli się imperium na merum, mixtum fr. 3. D. de jurisdict. imperium merum est habere gladii potestat. ad animadvertendum facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur; mixtum est imperium cui etiam jurisdictio inest, quod in danda bonorum possess. consistit.

Gell. V. 3. zachował nam prawo Numy: Pelex aram Junonis ne tangito. Festus l. v. plorare servius Tull. s. parentem puer verberavit. Zdaje się że co do układu słów są te prawa późniejsze niż prawa XII. Tabl. Bo czyż wiemy z pewnością, o prawach XII. czy starannie temi napisane były i tako utworzone, jako je posiadamy? Nawet i po spaleniu miasta przez Gallów (Liv. VI. 1.) zostawały ustawy religijne pod dozorem pontifices, których nikt kontrollować nie mógł. Dawne prawa wszystkie były związane z religiją, przypisywali je więc pontifices podług upodobania swego temu lub owemu królowi. Recens. Wachsmutha G. G. Anz. 1820. Nr 138.

† Pojedynczych praw nie wymieniamy, ponieważ się bardziej prawa publicznego, niż prywatnego tyczą. Większa ich część zaginęła w czasie spalenia miasta przez Gallów, a to tem prędzej, ponieważ prawie wszystkie na drzewie wyrytemi zostały. Dyonizyusz IV. 26. § 8. wspomina ustawę związku Łacińskiego za Serviusza Tulliusza, i prawa związku z Sabinami za Tarkwiniusza pysznego.

1, Gaius I. 2. Constant autem jura ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, constitutionib. principum, edictis eorum qui ius edicendi habent, responsis prudentum.

2, Cicero Topic. 5. Jus civile est: quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, juris peritorum auctoritate, edictis magistratuum, more, aequitate, consistit.

3, — de Invent. II. 22. toż samo powtarza i obszerniej tłomaczy.

4. Fragm. Vet. JCti § 1–3. czyli Dositheï magistri libri III. obszernie to wykładają

5, Toż samo wykładają Instytucye i Digesta

ciuſza, lud ſądził ſprawy kryminalne nayważnieyſze, podług Liwiuſza I. 26. O ſpoſobie, iak prawa ſtanowiono na ſeymie i co ie uważano, będzie w drugiey Epoce. Lud ſchodził się podzielony na okręgi (kuria) ſkąd comitia curiata, ſzczególniey dla wtrzygania o ſprawach religiynych. Po wypędzeniu królów naywyższa władza nie mogła być udzielona (imperium) iak tylko za pozwoleniem kuryi (lex Curiata) ‡ Tu o podziale ludu co na p. 30.

‡ władzy ludu ſzczególniey zabezpieczyły dwa prawa: lex Valeria de faſcibus a. 240. lex Valeria de provocatione.

I Prawa królewskie pierwszy zawsze zbierał Jo. Barth. Marlianus (Haubold p. 298). Oskarżają go że wiele takich ustaw pozmyślał, na co mniey zważając następca jego Balduinus, ślepo za nim postępował. Oskarżenie jednakże to byłoby niesłuszne, gdybyśmy chcieli wierzyć, że istotnie podał takie prawa jakich nie było. Żeby tak miał był uczynić, wątpić trzeba. Podobnieysza więc do prawdy rzecz że Marlianus nic nie sfałszował, zbłądził tylko w tem, że oddając ducha tych praw, w słowach nowszych, wydawał je za starożytne. Terasson (l.l. p. 22) starał się do pierwotnego stylu doprowadzić te ustawy t.i. do języka Osków, ale praca taka i była i będzie nadaremną. — Po zniesieniu władzy królewskiej i ustanowieniu trybunatu, przy końcu prawie tey epoki, były źródłami praw: leges, plebiscita, Scta, edicta magistrat. Na tego wymieniamy je w tym porządku że pierwsze dwa przyjmował lud przez innych ułożone, drugie dwa, były debatowane w senacie lub przez urzędników roztrząsane. Gdyby nie to trzebaby Scta najprzód wymienić.

storici tradunt. Livius narrat, Romulum populo leges dedisse; quaenam autem illae fuerint, tacet. Diligentior in hac re Dionysius Halicarnasseus est, sed confusior. † Nos, argumentis ex ipsa ratione et rerum Romanarum statu petitis, affirmamus: *Romanos usque ad leges XII. Tabularum magis jure non scripto, vel consuetudinibus et more, quam jure scripto, usos fuisse.* Non negamus tamen habuisse multas leges scriptas, nam fragmenta earum 54) apud Historicos deprehenduntur; quae ut enumeraremus otium nobis fecit Bachius (in Historia Jurisprudentiae Romanae ed. VI. p. 8. sqq) congestis omnibus, quae colligi poterant.

† Praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam Reges obtemperarent. Tacit. Annal. III. 26.

Leges trinundino promulgatas, atque deinde ob perpetuitatem incisas, publice pro rostris proponebant, ne quis ignorantia juris se excusare posset. Cicero Agr. II. Lex approbata statim obligat. Justinianus N. 66. c. 1. indulget spatium duorum mensium a die publicationis, observandum in omnibus novis legibus. — Lex figi debuit in eo loco, quo facillime legi possit, ut in fine SCt. de Bacchanalibus. Atque. Utei. Hoce. In. Tabolam. Ahenam. Inceideretis. Ita. Senatus. Aiquom. Censuit. Uteique. Eam. Figier. Joubeatis. Ubei. Facilumed. gnoscier. Potisit.

Fontes 55) autem juris erant:

1. Leges a populo latae; quodcunque autem teste Livio VII. 17. postremum populus jusserat, id jus ratumque erat.

2. *Scita plebi*, vulgo *plebiscita* dicta, quibus opponebantur *Consulta Senatus*, sive *Senatus Consulta*. Omnia haec dicebantur *legitima*, cum ex legibus originem suam ducerent; illa vero, quorum jus consistebat in *aequo* et *justo*, *jus gentium* vocabantur.

54] cf. Niebuhr. T. I. p. 175. 211.

55) cf. Gaii Comment. I. 2. Cicero in Topicis 5. de Invent. II. 22. Frgm. Vet. JCti §. 1 — 3. p. 813. [ed. Schulting] Instit. I. 2. Digest. I. 3.

= ex eo Justit. ex Digesta?

CAPUT VII.

Antiquissimi JCti Papirius, Appius Claudius.

De JCtis hac aetate loquentes, hoc nomine abutimur, recte nobis persuasi, aetatem illam, quam merito barbariei accusare possis, neque inferioris ordinis JCtos habuisse. Inveniuntur tamen duo, de quibus nonnulla proferenda putavi.

Primus eorum est Papirius, de quo Ritterus ad Heineccium l. c. p. 30. cf. Papirium eundem esse ac *Lipsiam* discipulum Mureti, *Desquiron* Professor Parisiensis contendebat, dicens: Lipsium Jure Consultum Romanum leges XII. Tab. collegisse 56). Unde videre possumus, qualis status sit Jurisprudentiae apud illam gentem, quae olim *Donellis, Godofredis, et Cujaciis* gloriabatur!

Papirium leges regias collegisse, Granius Flaccus in libro suo *de Indigitamentis*, auctor est. Quale autem id opus Papirii sive *Jus Papirianum* fuerit, certo determinari non potest. Probatissima tamen opinio Dionysii Halicarnassei nobis videtur, qui ait, nihil aliud quam *indicem verborum solemnium* id fuisse 57). Illa enim aetate penes pontifices Jurisprudentiae studium fuit, cum patricii solum pontifices eligi possent, ver-

56] cf. Goett. G. Anz. 1809. Savigny l. c. p. 61.
57] cf. Ritter. ad Heineccium cap. 17.

I. o <u>Seymach</u> podług podziału ludu, dzieliły się i Seymy a) Comitia Curiata, pierwotny rodzay seymów gdzie wszelkie postanowienia potwierdzano. Szczególniey należały do nich interessa religiyne. Prerogatywy swoie utracił ten seym po większey części przez prawa XII. Tabl. które ustanowiły za seym naywyższy b) Comitia centuriata, lub jak ie XII. Tab. nazywaią comitiatum maximum. Jednakże z porządku tylko wybór urzędników i stanowienie praw do seymu tego należało. c) comitia tributa, od czasu Koryolana w 2gim roku po ustanowieniu trybunow. Lud podzielony na tribus schodził się na nie.

uhrazeno Grobz I. od. 4.–21. Pardr. 1922
4–9. — 1923.